
ELS PUIGFERRAT, RELLOTGERS

Entre Santa Maria de Merlès, Gironella i Santa Eulàlia de Puig-oriol

Francesc Xavier Cortada i Jordà

© del text: F. Xavier Cortada i Jordà i Pere Mestre i Boix.

© de les imatges: els seus autors o actuals propietaris, que ja anotem a cada fotografia.

Foto de la portada: Jordi Ferré, publicada al llibre *El rellotge català*, dels autors Jaume Xarrié i Eduard Farré. Editorial Efadós, el Papiol (Baix Llobregat), 2008 (pàg. 184).

Edició digital, Lluçanès, Nadal 2024.

Disseny portades: Pla-Valldaura.

Supervisió del text: Lluís Vila i Vilalta.

ÍNDEX

01 El control del temps	3
02 Abans dels rellotges mecànics	4
03 Els rellotges mecànics, entre Europa i Catalunya	7
03.1 El cas dels rellotges de Morez	11
03.2 Els diferents tallers de Catalunya (s. XVIII)	12
04 La família Puigferrat, originària de Santa Maria de Merlès	15
Quadre genealògic dels Puigferrat de Santa Maria de Merlès	21
05 L'ambient familiar i el context geogràfic i històric dels Puigferrat ..	22
06 Els Puigferrat, rellotgers de Gironella	24
06.1 Joan Puigferrat i Ros (v. 1698 – 1753), el primer Puigferrat rellotger de Gironella	24
06.2 El rellotge de campanar de Santa Maria de Merlès i dos rellotges de pèndol fets per Joan Puigferrat i Ros	27
06.2.1 El rellotge de campanar de Santa Maria de Merlès	27
06.2.2 El rellotge de l'ermita de Sant Dimes, de Montserrat ...	27
06.2.3 El rellotge de la Casa-Museu Teixidor-Bassacs de Gironella	29
06.3 Joan Puigferrat i Riambau (v. 1736 – 1808), el continuador de l'ofici del seu pare	31
06.4 Josep Puigferrat i Escaler (1776 – 1837), la tercera i última generació dels Puigferrat, rellotgers de Gironella	33
07 Inventari dels rellotges domèstics catalans del segle XVIII	36
08 Els Puigferrat de Santa Eulàlia de Puig-oriol, amb Francesc Puigferrat i Guixaró (1712 – 1782), rellotger	36
Quadre genealògic dels Puigferrat de Santa Eulàlia de Puig-oriol ...	39
09 Els Estrada, d'abans i de després de Josep Puigferrat Escaler, últim rellotger del taller de Gironella	40
Quadre genealògic dels Estrada i més tard Puigferrat de Santa Eulàlia de Puig-oriol	47

ELS PUIGFERRAT, RELLOTGERS (s. XVIII)

Entre Santa Maria de Merlès, Gironella i Santa Eulàlia de Puig-oriol

01 El control del temps.

*Déu va fer els dos grans llumeners:
un de més gran que governés el dia
i un de més petit que governés la nit;
va fer també les estrelles.*

(Gènesi 1,16)

Abans que algú, potser per inspiració divina i per tradició oral del poble d'Israel, plasmés en un text sagrat les paraules que acabem de llegir, al voltant dels segles IX al VII aC, ja feia milions d'anys que la Terra girava i girava al voltant del Sol, i la Lluna donava voltes al voltant de la Terra.

Però també feia milers d'anys que l'home, els d'aquí o bé els d'allà a l'altra banda dels oceans, s'havien fixat en aquells "llumeners", tant el de dia com el de nit, perquè des d'un bon començament tots ells, des de les primeres tribus fins a l'organització d'aquestes en nacions i imperis, van estar abduïts per aquests moviments planetaris i celestes. La seva dèria, des d'un bon començament, era la de controlar l'espai i el temps. I ho van aconseguir.

L'espai és un element tangible, físic i mesurable, en l'entorn més immediat, tot i que també hi havia aquells que volien saber el moviment i la distància entre els cossos que estan penjats dalt del firmament. El temps, en canvi, és un atribut o qualitat més abstracte, que no es pot palpar, però que va acabar essent imprescindible i d'una manera o altra l'home va arribar a mesurar-lo cada vegada amb més exactitud.

Avui, pels avenços que hem assolit, sabem molt més d'aquell primer espai desconegut. Amb els últims telescopis podem observar la distància de la nostra petita Terra als llocs més allunyats de les galàxies i fins als confins de l'Univers, repartits en fraccions de temps d'anys llum. Per altra banda també podem controlar el temps amb aparells de mil·lèsimes de segons i amb rellotges intel·ligents d'última generació que cada persona pot dur a la butxaca. Ja no és cap novetat el posar els peus a la Lluna i tampoc ho serà l'arribar a establir bases humanes a altres planetes.

Però, com va començar tot plegat? Evidentment aquells petits o grans descobriments, eren fruit de l'observació. Aquell "llumener" més gran, el Sol, i el moviment de les ombres que aquest produïa, a algú se li va passar pel cap de clavar un pal al terra per poder controlar-lo millor. Com diu Miquel Palau:

*"El rellotge de sol és la plasmació gràfica d'una idea genial de l'Home, que de tan simple sorprèn. Es tracta d'una ombra que es mou en sentit oposat al curs aparent del sol, mentre va assenyalant unes línies horàries disposades convenientment... Però aquest domini de la mesura del temps per mitjà d'un objecte (un pal) de tan poca complicació, no s'aconseguí de cop i volta. Com qualsevol altra conquesta de l'intel·lecte, necessità un llarg procés de gestació."*¹

A partir d'aquell primer "rellotge" i de l'observació de les seves ombres, controlades per senyals que fragmentaven parts del temps, mentre hi havia el sol del dia, també es van adonar que la longitud de l'ombra del migdia, quan el sol era dalt de tot, anava variant. En uns períodes aquella

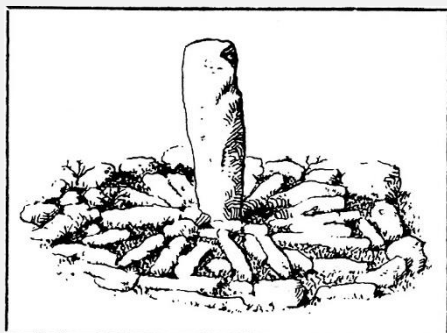
¹ PALAU, Miquel. *Rellotges de Sol. Història. Art de construir-los*. Biblioteca Popular Catalana, Vell i Nou, obra 12. Segona edició. Editorial Millà, Barcelona, 1977 (pàg. 9).

ombra era més allargada i en altres més curta. I amb això també van observar que segons la seva longitud o llargada, s'acostava el període d'iniciar les feines agrícoles: plantar, recollir, temporada de fred o de calor, etc. De la durada de cadascun d'aquests períodes avui nosaltres les anomenem estacions de l'any i es van decidir a repartir aquests períodes per setmanes, mesos i anys. I al llarg dels segles, aquell primitiu element també va anar evolucionant.

02 Abans dels rellotges mecànics.

Sense voler entrar en l'evolució i les explicacions tècniques que s'han referit als rellotges de sol al llarg de la història, cosa que hem de deixar pels entesos, ens sembla adient de donar una ullada als canvis i novetats que tots ells han anat experimentant.

Si donem un cop d'ull a la història pel control del temps per part de l'home i ens endinsem en les societats més allunyades, partirem d'aquell primer element palplantat al mig del poblat, on hi trobarem el primer rellotge de sol que segurament va ser objecte de reflexió en les societats més arcaiques d'Occident, d'Orient i d'altres confins del nostre petit planeta. Tot i que els investigadors daten aquella descoberta pels volts de l'any 3500 aC, també n'hi ha que assenyalen que a la Xina, Japó o l'Índia, d'aquell petit gran descobriment feia centenars d'anys que ja en gaudien.

Possible rellotge de sol dels Ainos (Japó).

La Pedra Dreta (Foto de Lluís Tomàs i Joan Tomàs)⁶.

Al dibuix, el suposat rellotge de sol de la cultura dels Ainos que pertany al primer mil·lenni aC. A la fotografia, el megàlit de la Pedra Dreta, com un petit obelisc, que Lluís Tomàs i Joan Tomàs van captar el dia de l'equinocci de primavera o de tardor, quan el sol es pon exactament pel punt oest. D'aquest element, que no sabem ni qui ni quan el van col·locar en aquell indret, als afores de Prats de Lluçanès i en terme de Lluçà, en un punt elevat, podem considerar-lo com un lloc estratègic que podia fer les funcions d'un rellotge de sol, potser també de creu de terme², o bé fins i tot com a fita per assenyalar els grans termenals de l'època medieval, aneu a saber. Segons una vella dita popular, servia de trobada per a ramaders i traguers, o com diu Pelegrí Casades *"trobem la vella costum de ballar a l'entorn d'aquella pedra un contrapàs en lo diumenge de Quinquagèsima, posant al seu voltant menadets d'herbes bosquetanes"*³.

² GUDIOL i CUNILL, Josep. *Les Creus Monumentals de Catalunya*. Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1919. (pàg. 21). *"La Pedra dreta del Grau, de Prats de Lluçanès, tinguda per un menhir (creiem que amb poc acert), porta gravada una Creu i la fetxa 1773."*

³ CASADES i GRAMATGES, Pelegrí. *Lo Lluçanès. Excursions a dita comarca*. Tip. L'Avenç. Barcelona, 1897 (pàg. 156).

Tanmateix, per mesurar el temps d'una forma molt més precisa que aquell pal, que avui anomenem gnòmon, van haver de passar molts anys, diferents imperis i molts savis, i cadascun d'ells hi anava afegint més precisió, amb nous elements, noves formes i, sobretot, mides molt diverses, cercant la millor orientació. Aquestes podien anar des d'un rellotge de sol portàtil⁴, fins els grans obeliscs egipcis o també les seves piràmides. Si anem més enllà de l'oceà, tenim les piràmides de Teotihuacan (Ciutat del Sol), calculades amb gran precisió respecte al Sol, per donar-li culte. Tots els grans imperis volien tenir els homes més experts en l'art de les ciències astronòmiques.

Dels antics rellotges de sol, com l'hemisfèric dels caldeus, l'escafè grec o l'hemisfèric romà, han derivat els actuals horitzontals, verticals, polars, etc. Més cap aquí, ja a l'època medieval, a Europa tenim els rellotges de sol penjats a les grans catedrals o monestirs⁵, que el campaner o monjo a cop de batall o, més tardanament, amb enginyers sonors, anava repicant per estendre el so de les hores als seus ciutadans o a la seva comunitat, fins que aquests van ser substituïts pels rellotges mecànics.

Ja a l'època moderna, volem recordar que al Lluçanès tenim un excel·lent patrimoni de rellotges de sol inventariat per Lluís Tomàs i Joan Tomàs, en el seu llibre *El moviment de les ombres*⁶, amb un recull dels diferents rellotges de sol penjats a la majoria de cases de pagès i algunes de poble, que amb les seves llegendes podem considerar producte de la cultura popular i del folklore, fins a algun rellotge horitzontal i equatorial, alguna clepsidra, una col·lecció de rellotges de butxaca i rellotges de campanar d'algunes parròquies del Lluçanès.

Rellotge de sol horitzontal (Museu d'Oristà, fotografia Xavier Cortada).

Si els rellotges de sol només podien ser útils quan sortia l'astre rei, al voltant de l'any 2000 aC a Mesopotàmia i més tard a Egipte van inventar el rellotge d'aigua, que anys més tard els grecs van donar a conèixer amb el nom de clepsidra (*klepto*, robar i *hidro*, aigua)⁷. Aquest rellotge

⁴ El rellotge de sol portàtil més antic que es conserva és el del regnat del faraó Tuthmosis (s. VIII aC). Arribats a la nostra època, altres rellotges de sol portàtils eren els de pastor.

⁵ LLOBET i PORTELLA, Josep M. *Els rellotges mecànics del campanar de l'església de Santa Maria de Cervera (1401-1968)* (UNED).

"El pas del temps era indicat mitjançant el toc d'una campana de l'església de Santa Maria que anava assenyalant cada una de les hores en què es trobava dividit el dia, activitat que sembla que es desenvolupà amb regularitat a partir de l'any 1398. Si bé l'existència dels rellotges de sol i d'arena permetien saber quan havien de ser tocades manualment les hores, és evident que el desig de posseir un rellotge mecànic que les toqués sense intervenció humana s'havia de manifestar amb força entre els cerverins."

⁶ TOMÀS i ROIG, Lluís i TOMÀS i ACOSTA, Joan. *El moviment de les ombres. Rellotges de sol al Lluçanès*. Edita Centre d'Estudis del Lluçanès, col·labora Ajuntament de Sant Feliu Sasserra, 2011. (fotos pàg. 14 i 145).

⁷ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008. Esmenten que la clepsidra de Ripoll, del segle XI, descrita en el *Manuscript Rivipullensi* 225, va ser el nostre primer despertador (pàg. 32).

d'aigua estava format per un o més recipients col·locats un sobre l'altre, amb un petit orifici per on s'escolava l'aigua a una velocitat constant que venia marcada en petits o més grans períodes de temps. D'alguna manera es pot dir que mesuraven el temps gota a gota. Un altre dels imperis pioners en l'art de l'astronomia van ser els àrabs, que per allà als segles VIII-XIII, referits a les clepsidres, les van fer tan sofisticades i ornamentades que, a part de la sonaria musical, també hi incorporaven autòmats per assenyalar les hores amb el seu moviment. Així, entre el rellotge de sol, de dia, i la clepsidra, que es podia posar en moviment en qualsevol moment, ajustat al temps del rellotge de sol, es podia conservar l'hora per la nit, matinada o cap al tard.

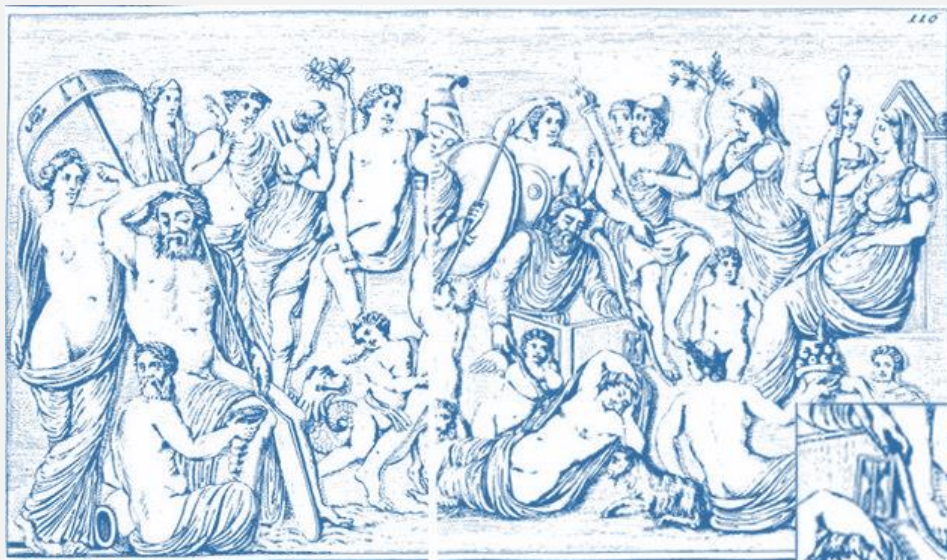
Clepsidra, de la casa de la Serra de Salselles (Foto de Lluís Tomàs i Joan Tomàs)⁶.

Anys més tard, amb la invenció del vidre, van sorgir altres aparells com el rellotge de sorra o clepsamia, també dit clepsidra seca. Aquest és un instrument mecànic que en funció de la seva capacitat, des del moment que la sorra o arena comença a buidar-se pel petit orifici del receptacle superior a l'inferior, pot mesurar fragments de temps. El seu origen no està clar, però per la similitud amb la clepsidra es pot suposar que data de molt antic. Hi ha qui diu que es va inventar a Egipte, concretament a Alexandria, pels volts de l'any 150 aC. Tanmateix la seva evolució o producció definitiva va ser amb la invenció del vidre transparent, per allà al segle XII, essent molt útil per a navegar.

Hi ha moltes pintures, sobretot a l'època medieval, que els rellotges de sorra eren molt emprats per simbolitzar el temps que passa fugisser en la vida de les persones. Ja a l'any 350, en un sarcòfag de l'imperi romà, en el baix relleu d'una de les seves quatre parets, hi ha esgrafiats el banquet de les noces de Peleus i Tetis. El sarcòfag va ser descobert a Roma al segle XVII i en ell es mostra Morfeu, duent una clepsamia. En moltes pintures medievals, la figura de Sant Jeroni també es representa sovint amb una calavera o un lleó i un rellotge de sorra. Una altra imatge podria ser el detall de la Temprança, una de les virtuts que surten a la pintura *l'Al·legoria del Bon i Mal Govern*, d'Ambrogio Lorenzetti, de l'any 1338-1340.

Detall de la pintura *Al·legoria del Bon i Mal Govern*, d'A. Lorenzetti, 1338-1340.

Sarcòfag. *Les noces de Peleus i Tetis* (350), amb una clepsàmia a les mans de Morfeu (vegeu ampliació).

Finalment, podríem esmentar uns tipus de rellotges que per la seva singularitat els podríem classificar en l'apartat dels rellotges de foc. A l'Orient, principalment a la Xina i al Japó, hi havia uns rellotges aromàtics, que tenien la particularitat que es podien emplenar els seus petits receptacles o caixetes, de diferents encens, que s'anaven consumint de forma regular i l'hora se sabia per l'aroma que anaven desprenent al llarg del dia. Un altre tipus de rellotges de foc és el que consumeix oli, que en base a la seva combustió va minvant del seu dipòsit prèviament senyalitzat i això permet controlar el temps. Finalment, per allà al segle X i XIII, els monestirs que havien de controlar el temps nocturn de les hores canòniques, tenien unes espelmes graduades generalment amb els números de l'1 al 12, que s'anaven consumint per tal que el monjo que ho controlava pogués despertar la comunitat per als seus oficis divins.

Rellotge d'oli (Foto Eduard Farré, *El rellotge català*, pàg. 27).
Rellotge de foc o de flama.

03 Els rellotges mecànics, entre Europa i Catalunya.

L'any 1276 es publica el llibre *Libros del saber de astronomía*, amb reculls fets pels àrabs, tenint lloc a la cort del rei de Castella i Lleó, Alfons X el Savi. En un dels seus volums hi ha el *Libro de los relojes*, que dona instruccions per a la confecció dels diferents tipus de rellotges que hi ha fins aquell moment. S'hi s'explica el funcionament de dos rellotges de sol, dues clepsidres i un rellotge de foc, la qual cosa ens fa pensar que aleshores encara no es coneixien els rellotges mecànics. Sembla que la seva aparició va ser pels volts de l'any 1300 i al llarg de tot el s. XIV.⁸

Els primers documents que esmenten la construcció de rellotges mecànics sembla que són el rellotge de Cambrai (1318), el de la catedral de Norwich (1321-1325), el rellotge públic de Milà, amb soneria i esfera d'hora italiana (1333) i el rellotge monumental de Saint-Denis, a París (1334). El primer rellotge català el manà fer el rei Pere el Cerimoniós, per al seu castell a Perpinyà

⁸ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 22).

l'any 1356.⁹ Després d'aquest, el rellotge mecànic més antic construït a la península Ibèrica, podria ser el rellotge del Palau Reial (1362) i també el de la catedral de València (1378) i el de la Seu de Barcelona (1378), que competeixen entre ells per ser els més antics.¹⁰

A la catedral de Barcelona, el primer giny per marcar les hores va ser una clepsidra (1383). Pocs anys més tard, els sonadors o campaners, tocaven les hores amb un mall batallant la campana grossa i tenint com a referència un rellotge de sorra. Entrat ja al segle XV, van ser diversos els rellotges mecànics (1401, 1465, 1490 i 1494) però com podem veure tenien una vida força efímera i eren poc precisos.

El primer rellotge que va oferir garanties fou construït l'any 1576 per Simó Nicolau, de Purmerende i Climent Ossen, d'Utrecht, conegut com el rellotge dels Flamencs i aleshores era considerat com el rellotge més gran del món, que podem veure a la fotografia i que avui està exposat a la Casa Padellàs, seu del Museu d'Història de Barcelona.

Al Lluçanès tenim la sort de conservar alguns antics rellotges de campanar, que van marcar les hores al llarg d'uns centenars d'anys, des del segle XVII fins al segle XX.

A la foto el rellotge de Santa Maria d'Alpens (s. XVIII) que es conserva a l'interior de l'església i en perfecta estat de funcionament, a l'igual que el de Sant Andreu d'Oristà (s. XVII) que avui es pot veure al Museu Rocaguinarda de Terrissa. Altres rellotgers de campanar del Lluçanès que encara podem veure són els de Sant Boi de Lluçanès, Santa Maria de Merlès, Sant Bartomeu del Grau, Santa Maria d'Olost, Sant Pere de Perafita, Sant Feliu Sasserra i Sant Vicenç de Prats de Lluçanès.

⁹ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 22).

¹⁰ BILBENY, Jordi. *El «Lazarillo de Tormes» i els rellotges mecànics catalans*.

<https://www.inh.cat/articles/El-Lazarillo-de-Tormes-i-els-rellotges-mecanics-catalans> (05/10/2024).

La majoria dels autors especialistes en l'art de la rellotgeria, estan d'acord que el rellotge mecànic nasqué a Europa al voltant del 1300, sense que quedi clar el país o regió on podia haver tingut lloc aquest important esdeveniment. Aleshores aquells primers rellotges duïen un sistema d'escapament de paletes, anomenat *esperit* o *foliot*. Aquest sistema va tenir un llarg procés d'adaptació, amb petites modificacions, que va durar més de tres segles. Fins que pels volts de l'any 1582 Galileu va descobrir l'isocronisme¹¹, fruit de la casualitat i de l'observació. Va ser quan assistia a una cerimònia religiosa, fixant-se que la làmpada suspesa que oscil·lava amb lentitud davant de l'altar, tot i que els seus moviments acompanyats s'anaven reduint, aquests sempre marcaven el mateix compàs i el mateix temps.

Arran d'aquest descobriment, uns anys més tard, Christiaan Huygens¹² (La Haia, 1629-1695), matemàtic, físic i astrònom, va aplicar les propietats de l'isocronisme als rellotges de pèndol, que en fou el seu inventor (1656). Gràcies a les seves publicacions, *Horologium*¹³ (La Haia, 1658) i *Horologium oscillatorium* (París, 1673), molts mestres rellotgers es van poder beneficiar dels seus coneixements. També va inventar l'oscil·lador de volant espiral, esdevenint el sistema que va durar uns tres segles. A mitjans dels anys 1660 ja és considerat com el gran matemàtic del seu temps i l'any 1663 és nomenat *fellow* de la Royal Society of London, la més antiga de les societats científiques que encara existeixen.

A partir del segle XVII i gràcies a tots aquells avenços, la tècnica de la rellotgeria va assentar les bases per donar un forta embranzida en la construcció dels nous rellotges, ja fossin de campanar o domèstics, tots tenien característiques similars. Tanmateix aquell descobriment va sorgir al centre d'Europa i se'n van beneficiar els països que ja estaven força avançats en l'art de la rellotgeria. Eren uns béns de luxe, fins i tot l'embolcall exterior d'aquells rellotges, el seu ornament, cada vegada era més sofisticat, d'acord amb l'estil artístic imperant a cada època. A casa nostra hauríem d'esperar uns quants anys més.

Per trencar una mica el discurs, i atès que estem a meitats del segle XVII, voldríem parlar d'una pintura holandesa que ens sembla prou significativa de tot el que estem dient. Representa una llar de condició modesta, però sense arribar a la misèria. La visió dels seus protagonistes ens demostra que són uns subjectes amb aspecte desordenat, entregats a un comportament inadequadament exagerat i ple de contrasentits. Mentre la mestressa està dormint, darrere seu hi ha un nen que fuma amb la pipa i sobre la taula un gos es menja el pastís. Un infant juga amb una joia o penjoll. A primer pla la jove

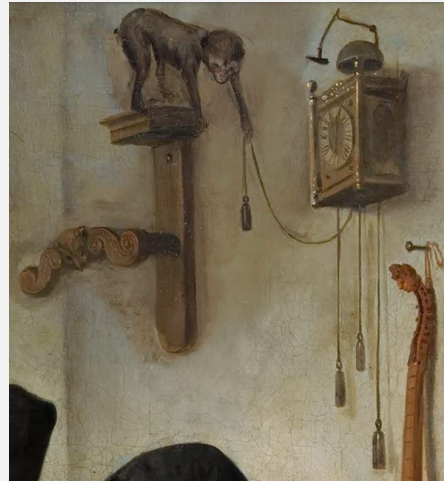
Jan Steen. *El món capgirat*, 1663

¹¹ Isocronime. Es diu de la uniformitat de les oscil·lacions <https://ca.wikipedia.org/wiki/Isocronisme> (05/10/2024).

¹² Christiaan Huygens. https://ca.wikipedia.org/wiki/Christiaan_Huygens (05/10/2024).

¹³ COROMINAS, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. VI (pàg. 813-815) Ens diu que la paraula *rellotge*, que ve del llatí "horologium", va néixer a Catalunya i més tard fou manllevat pel castellà per formar la paraula *reloj*.

sembla que li agrada que l'home borratxo jugui amb ella. I dos personatges estan cercant respostes en un llibre i ell ni s'adona que té un ànec a les espatlles. Al terra tot és desordre i un porc es menja unes flors. El que ens interessa, però, és el rellotge que hi ha penjat a la paret, al costat esquerre de la porta, amb un mico que sembla que vol aturar el temps agafant un dels pesos. És una obra del pintor holandès Jan Steen, feta l'any 1663, que a més de pintor era taverner i tenia l'habilitat de captar les escenes dels vicis d'aquella societat, pocs anys més tard que Christiaan Huygens ja hagués inventat el rellotge de pèndol, tal com es veu a la pintura.

Jan Steen. *El món capgirat*, 1663. Detall del rellotge de paret.

Aleshores tan a Catalunya com a Castella encara no havien arribat les descobertes que ja tenien altres països. Es va tardar uns anys abans no es va poder gaudir del rellotge de pèndol. Tots aquells productes s'havien d'importar. Sort n'hi havia, en part, que aleshores (s. XVI i XVII) el regne d'Espanya, a través de la casa dels Àustria, controlaven Flandes i part dels Països Baixos, fins l'any 1713 que es va signar el Tractat d'Utrecht.

El segle XVIII els centres més importants de la indústria rellotgera estaven situats a Europa. Anglaterra va ser un important centre exportador de rellotges al mercat espanyol i català, com pocs anys més tard ho va ser França. El mercat català no tenia una tradició rellotgera, però atès que aquelles preuades peces que venien de fora tenien uns preus molt elevats, hi va haver artesans que venien d'oficis paral·lels, com els serrallers, manyans, ferrers, armers, etc. que van donar el pas i es van especialitzar en aquell nou art, ja que hi van veure l'oportunitat de fer negoci, tant per adobar rellotges de campanars com, sobretot, per fabricar rellotges de pèndol.

Des de començaments de l'Edat Moderna fins ben entrats al segle XVIII, quan a la majoria de ciutats s'anaven creant noves estructures i formes de vida, el control horari cada vegada era més necessari. Aleshores, amb els gremis fortament consolidats, amb nous artesans i fàbriques, comença a destacar la burgesia i es creen noves classes socials i hi ha la necessitat que el temps i els senyals horaris siguin a l'abast de la població. Aquells tocs van esdevenir imprescindibles en l'organització d'aquelles societats urbanes. I el mitjà que hi havia eren els rellotges de torre i de campanars, que es podien escoltar des de qualsevol indret. Altra cosa era els habitants dels pobles rurals, que en molts casos encara feien servir els senyals horaris dels rellotges de sol.

Per posar un exemple del que diem, ens fixarem en el cas del rellotge de campanar de la catedral de Barcelona, que avui es pot admirar al Museu d'Història de la Ciutat:

*"L'any 1576 es va solucionar definitivament el problema de l'hora donada des del campanar de la catedral amb la realització d'una gran maquinària que fou activa els tres segles següents... El 18 de març d'aquell any, el municipi va contractar els serveis d'un fuster, Joan Perelló, i de dos mestres de rellotges flamencs, Simó Nicolau de Purmerend i Climent Ossen d'Utrecht, per fer l'esmentada maquinària... Anys més tard el rellotge de la catedral de Barcelona va ser modificat. Es canvià el seu primer regulador de foliot per un pèndol tan bon punt les propietats d'aquest van ser descobertes pel físic Christiaan Huygens."*¹⁴

¹⁴ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 60).

03.1 El cas dels rellotges de Morez.

Tot va començar quan a Ignace Mayet, que treballava a Morbier amb el seu germà, dos artesans molt coneguts, li van encarregar la reparació del rellotge de campanar dels caputxins de Sant Clave, que estava molt deteriorat. Ell es va negar a reparar aquell rellotge, amb rodes i mecanismes mol gastats i prefereix fer-ne un de nou, seguint l'esquema de l'original. El nou rellotge va ser un èxit i així van ser els seus inicis. Juntament amb el seu germà, van crear altres rellotges per a noves parròquies i edificis oficials.

Pocs anys més tard (1670-1680), la tècnica o l'invent de Christiaan Huygens va arribar a aquella regió de l'Haut-Jura i a partir d'aleshores, la seva producció també es va estendre cap als rellotges per a les llars. La fabricació d'aquells rellotges no es concentrava només a Morbier, el negoci es va estendre per tota la regió. Morez era una ciutat ubicada justament en el camí que anava de París a Ginebra i el dissabte era dia de mercat i l'atracció cap a aquells rellotges cada vegada era més gran. Possiblement els primers rellotges es venien a les cases amb venedors ambulants.

Aquella regió estava formada per diversos departaments territorials formant un comtat i per això els rellotges eren coneguts com a Morez, Morbier o Comtoises, però els rellotges produïts a Morez tenien un aspecte diferent en la ornamentació que els feien més atractius. L'art dels "Morez" era autènticament popular, fets per gent senzilla del camp, a diferència d'altres rellotges produïts a les ciutats. Els rellotges dels artesans anglesos o holandesos podien ser més precisos, amb mecanismes més complexos, però molta gent preferia els Morez.

Amb els anys, la fabricació de rellotges Morez va anar canviant i evolucionant, ja fos pel mecanisme o per l'aspecte ornamental, passant dels rellotges de paret al rellotges de caixa alta. Es poden seguir perfectament les diferents generacions, fins arribar a la última on el pèndol està ricament treballat, amb escenes rurals, festives o de costums. L'època més productiva va ser al llarg del segle XIX, sobretot entre 1860 i 1880.

L'exemple de Morez es pot traslladar a Catalunya, tot i que amb alguns anys de retard. Els centres de producció catalans també es concentren en petites poblacions i els seus primers rellotgers, com a Morez, surten gràcies als oficis artesanals. Com veurem, Joan Puigferrat Ros, a l'igual que Ignace Mayet va començar la seva experiència adobant rellotges de campanar.

Rellotge de caixa alta, que decora una sala de cal Soler, de Prats de Lluçanès.
(Fotos Xavier Cortada)

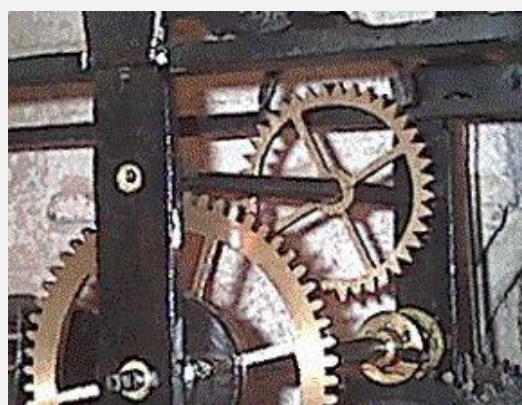
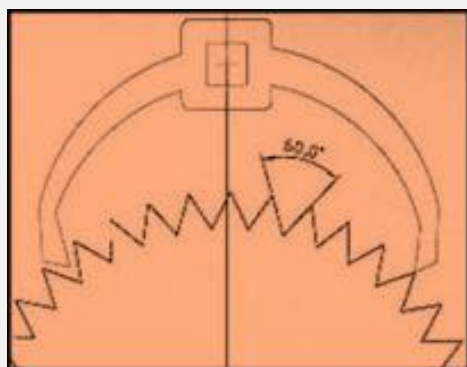
03.2 Els diferents tallers de Catalunya (s. XVIII)

Arribats fins aquí, podem dir que el segle XVIII és quan es va consolidar l'artesania rellotgera a casa nostra, bàsicament a la província de Barcelona (Gironella, Vic, Moià, Centelles, Manresa, Arenys de Munt, Terrassa, Igualada, Mataró i Barcelona) i de Girona (Sant Joan de les Abadesses i Olot). Tanmateix el nivell tècnic d'aquells primers rellotges casolans, encara estava en fase de perfeccionament.¹⁵ Tot i que la majoria d'aquests mestres rellotgers es van dedicar a la construcció de rellotges de pèndol, els primers d'ells també van adobar i millorar els vells rellotges de campanar, com en Joan Puigferrat Ros. Els Puigferrat van ser tres generacions de rellotgers que van sortir de Santa Maria de Merlès i es van establir a Gironella i allà van formar el conegut taller de Gironella.

Rellotge del taller d'Olot. Té un pèndol llarg, amb escapament català i sonaria d'hores. Disposa d'una sola agulla de ferro. La llegenda diu "JOAN ESTORCH OLOT".
(Foto Gasull, dins *El rellotge català*, pàg. 250).

Una aportació important que va fer la rellotgeria catalana entrats ja en el segle XVIII, va ser la innovació de l'àncora i la roda d'escapament. Aquesta novetat és coneguda com l'*escapament català*. Es tracta d'una variant entre els diversos tipus d'escapaments dels rellotges mecànics que té una sèrie de particularitats que el fan interessant. Una de les seves principals virtuts és la robustesa i el menys ròsec dels moviments mecànics. La roda de dents és en forma de triangle equilàter. Un cop graduat, no es veu afectat gairebé per res i li costa de gastar-se. Es calcula que al llarg d'aquells anys, es van fer entre 1500 i 2000 rellotges a casa nostra. Si avui es troba un rellotge amb aquest tipus d'escapament, gairebé podem assegurar que es va fer a Catalunya.

Dibuix del típic escapament català. A la fotografia, en segon pla, podem apreciar la roda dentada i l'àncora.

¹⁵ MONTAÑÉS, Luís. *Relojería catalana: Manresa, Igualada, Centellas, Olot, San Juan de las Abadesas, Barcelona*. "ABC". Madrid, 1959.

"Una característica de estas piezas es su sorprendente primitivismo, en relación con el avanzado estado de la relojería en esta época. Efectivamente por entonces las manufacturas londinenses, parisinas y ginebrinas tenían ya de tal forma mecanizada las diversas fases de la construcción que estaban a muy pocos pasos de la total fabricación en serie: la que habría de llegar más tarde, del brazo de la energía eléctrica."

Mossèn Josep Gudiol i Cunill, en un article sobre rellotges i rellotgers, a *La Veu de Catalunya*, de l'any 1918, ens diu:

“Durant el segle XVIII foren algunes les poblacions catalanes que tingueren rellotger que s’ocupava en fer maquinària de rellotges de pèndol, destinats a les cases particulars, ja per ésser penjats directament a les parets, ja per anar dintre caixes altes, que sovint s’ornaven de pintures, a vegades enriquides amb gravats de paper retallat, colorits i engrutats. D’aquests rellotges de ferro n’hi ha que han pogut funcionar quasi durant un segle i mig, acreditant això la bondat dels materials i la perfecció de l’obratge. Alguns, en l’esfera de ferro o llautó porten el nom de la població, on foren treballats i el del traçut rellotger”¹⁶.

Abans de passar als Puigferrat, rellotgers de Gironella, volem parar-nos en els rellotges de Moià, per explicar dues curiositats relacionades amb el Lluçanès. L’any 1964, l’escolapi P. Llogari Picanyol, va publicar un fulletó amb el títol *Artesanía relojera de Moyá en los siglos XVIII y XIX*.¹⁷ En ell es parla de la història rellotgera del taller de Moià i dels dos rellotgers més importants, Josep Senesteva Berenguer (v. 1740-1806) i Francesc Crusat Tarradellas (1780-1851). De l’inventari que l’autor fa dels rellotges trobats de Moià, n’hi ha dos que ens han cridat l’atenció.

El primer és un rellotge de caixa alta o de peu, que està identificat com a Moià, núm. 301 i que es va trobar al mas la Quintana, d’Oristà. En Picanyol ens diu que *“Está instalado en la grande sala de aquella magnífica casa de campo. La inscripción, de factura parecida a la del anterior, dice Moyá. 301.”*

Aquí podem veure Llogari Picanyol, admirant el rellotge de caixa alta o de peu del mas la Quintana, d’Oristà.¹⁷

Una altra curiositat és que un dels rellotges trobats en l’elaboració d’aquest catàleg estava en poder del doctor Josep Larrea, que aleshores vivia a Prats de Lluçanès. En la seva narració, el pare Picanyol ens transcriu un text escrit per Luís Montañés en un article publicat a l’ABC l’any 1959, que referit al rellotge de Moià, número 502, propietat del Dr. Larrea, ens diu el següent:

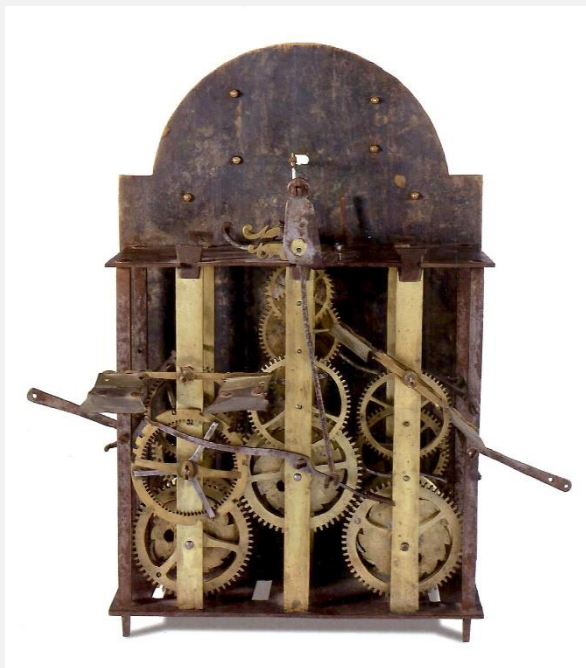
“El 502 pertenece a D. J. Larrea Peñalva, médico de Albalat de la Rivera (Valencia) y lo adquirió cuando ejercía en Prats de Lluçanés (Barcelona). Apareció al vaciarse, debido a la tenaz sequía del año 1946, una «balsa» o estanque natural. Con toda probabilidad fue arrojado allí en alguna precipitada huida en ocasión de guerra, y el reloj hacía una masa compacta con el barro. No obstante, limpio y aceitado, no fue preciso ningún otro retoque para que echase a andar. Su propietario lo instaló en caja adquirida también en la comarca y actualmente se conserva en orden de marcha y admirablemente, sin necesidad de ningún cuidado. Está firmado Joseph Senesteva”¹⁸.

Sobre aquest rellotge del segle XVIII, ens podem preguntar a qui el deuria haver comprat el doctor, a més de saber quina família pradenca n’hagués estat la propietària.

¹⁶ GUDIOL i CUNILL, Josep. *De rellotges i rellotgers catalans*. “La Veu de Catalunya”, Barcelona, 12/11/1918.

¹⁷ PICANYOL, Llogari Pare escolapi. *Artesanía relojera de Moyá en los siglos XVIII y XIX*. “Modilianum”, Moià-Barcelona, 1964, (pàg. 8b i 12).

¹⁸ MONTAÑÉS, Luís. *Relojería popular catalana: Moyá, Arenys, Gironella y Mataró*. “ABC”, Madrid, 1959.

MO18 ▲►

Relloige de paret de pèndol i quatre pesos. Disposa d'una màquina de tres mecanismes situats l'un al costat de l'altre, d'estructura de ferro i rodes de llautó. Té escapament articulat, soneria d'hores i de quarts i despertador. L'esfera és de llautó, de tipus anglès amb autòmat de llautó, i va acompanyada de la llegenda «MOYÀ 301». L'autonomia de funcionament és d'uns quatre dies.

REFERÈNCIA BIBLIOGRÀFICA

Picanyol, 1964, p. 9 (2 fotografies, una amb el pare Picanyol)
 Montañés, 1964a, p. 51-53
 Montañés, 1964b, p. 143

Propietari del rellotge:

COL·LECCIÓ CRÈDIT ANDORRÀ (ANDORRA)

Fotografia: JAUME BLASSI

En aquestes imatges podem veure l'esfera i la maquinària del rellotge de caixa de la Quintana, d'Oristà, amb l'inventari MO18, avui propietat de la Col·lecció Crèdit Andorrà.

A sota l'esfera del rellotge que decorava una de les estances de la casa del doctor Josep Larrea, de Prats de Lluçanès MO38.

(Fotos Jaume Blassi i Luís Montañés, dins *El rellotge català*, pàgs. 227 i 237).

MO38

Relloige de paret de pèndol i tres cordes. La màquina és de tres mecanismes; marxa, soneria d'hores i de quarts. L'esfera és de llautó de tipus anglès amb un gravat de la Mare de Déu de la Misericòrdia, com el de Moia28. Va acompanyat de la llegenda «Joseph Senesteva en Moyà 502». L'autonomia de funcionament és d'uns quatre dies.

REFERÈNCIA BIBLIOGRÀFICA

Montañés, 1957b, p. 126
 (citat per equivocació amb el n. 592)
 Montañés, 1961a, p. 78
 Picanyol, 1964, p. 5 i 10
 Montañés, 1964a, p. 51-53

Propietari del rellotge: **PARTICULAR**

Fotografia: LUIS MONTAÑÉS

04 La família Puigferrat, originària de Santa Maria de Merlès.

L'any 1990, Eduard Farré i Olivé va escriure un article a la revista *El Vilatà*, de Gironella, donant compte dels antecedents de la rellotgeria a la Catalunya del segle XVIII, de les seves característiques tècniques i acabava parlant de les singularitats dels rellotges de Gironella:

“A la Catalunya del segle XVIII hi va existir un focus artesanal rellotger que es va desenvolupar en diverses poblacions del Principat, una de les quals fou Gironella. Després d'anys de recerques, aquesta vila, la quarta en importància pel que fa al nombre de rellotges localitzats, resta la més desconeguda pel que fa a la seva tradició rellotgera ja que sembla que ningú no s'ha interessat per investigar qui foren els rellotgers autors dels rellotges signats a Gironella i quines relacions van mantenir amb altres rellotgers de fora.”¹⁹

En el número següent de la mateixa revista *El Vilatà*, número 83, Josep Busquets ja va donar compte de qui eren aquells antics rellotgers, aportant uns documents molt interessants que va trobar a l'Arxiu Municipal de Gironella, en un llibre de Comptes del Comú, de l'any 1728, on s'hi troba el contracte per adobar el campanar de l'església parroquial, a càrrec d'un tal Joan Puigferrat.²⁰ Tot i que en el seu article parla de les tres generacions dels Puigferrat i creu, amb bona intuïció, que venien del Lluçanès, no va anar més enllà, perquè l'essència del seu article era saber el que van fer els Puigferrat, rellotgers de Gironella. Nosaltres, avui, al cap de més de trenta anys, aprofitem els seus articles i el llibre *El rellotge català*, d'Eduard Farré i Jaume Xarrié, que ens ajudaran en el nostre treball, amb la intenció d'afegir-hi una mica més de llum.

Els Puigferrat són originaris del mas Puigferrat, de Santa Maria de Merlès. Dins d'aquest municipi, majoritàriament disseminat, amb grans cases de pagès, hi ha diverses parròquies. El terme està dividit en dues parts, partides per la riera de Merlès. Anant riu avall, a la dreta tenim l'església i parròquia de Santa Maria de Merlès, on hi ha el nucli de població més important, tot i que amb poques cases, a on s'hi concentren alguns serveis i també la Casa de la Vila. Aquesta parròquia pertany al bisbat de Solsona i la relació de la seva gent habitualment es manté vinculada entre el Berguedà i el Lluçanès. A l'altra banda de la riera, a poca distància de Santa Maria, hi ha les parròquies de Sant Martí de Merlès, on encara s'hi poden veure les restes de l'antic castell de Merlès, documentat l'any 893, i les parròquies de Sant Pau de Pinós i la més allunyada de Sant Miquel de Terradelles, que pertanyen al bisbat de Vic. La relació d'aquestes últimes parròquies, es manté més viva amb la comarca del Lluçanès. Entre les esglésies de Santa Maria i Sant Martí, encara avui es pot observar el bonic pont gòtic (s. XIV-XV) que connectava les comarques del Berguedà i del Lluçanès.

La primera vegada que surt documentat el mas Puigferrat, és de mitjans del segle XIII, aleshores adscrit al mas Escrigues, que més tard en va fer donació a la Mitra de Vic²¹. La casa està situada a la banda dreta, a prop de la carretera que baixa passant el nucli de Santa Maria de Merlès, en direcció a la Guàrdia i Puig-reig²². A l'altra banda de la carretera hi havia la casa de cal Ferrer, avui dita cal Fargues, que com veurem, també té forts lligams familiars amb els Puigferrat.

El mas Puigferrat no té unes característiques remarcables. Es tracta d'una casa formada per planta baixa i un pis, amb teulada de doble vessant, construïda amb maçoneria de pedra i diverses ampliacions. La façana principal està orientada al sud-est, on hi ha el portal emmarcat

¹⁹ FARRÉ i OLIVÉ, Eduard. *Els antics rellotgers de Gironella*. “El Vilatà”, núm. 82. Gironella, agost-setembre 1990.

²⁰ BUSQUETS, Josep. *Els Puigferrat, rellotgers de Gironella al segle XVIII*. “El Vilatà”, núm. 83. Gironella, octubre 1990.

²¹ MASRAMON i NOGUERA, Ramon. *El Lluçanès central. Història de la Baronia de Lluçà*, Prats de Lluçanès (pàg. 231).

²² Al municipi d'Oristà també hi ha un mas Puigferrat. La llinda de la porta d'entrada posa “PUIG FARRAT 1757”.

amb brancals i llinda de pedra bisellada. És curiós el carreu situat a la banda esquerra del portal, decorat amb un dibuix format per tres cercles concèntrics, dels quals cap a l'interior en surten uns raigs, potser simulant el sol, i al mig una roda amb sis triangles. Un altre element destacable és una finestra amb brancals i llinda de pedra de la façana nord-oest, on s'hi pot veure a la llinda la decoració de tres petits rostres esculpits en baix relleu disposats triangularment.²³

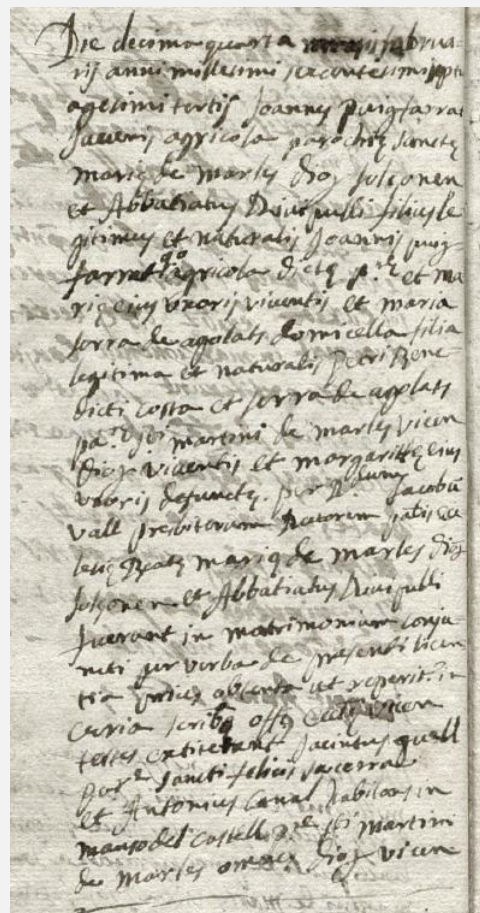
Cal Puigferrat, Santa Maria de Merlès (Fotos Xavier Cortada, 2024).

Sobre la història dels Puigferrat, així com tantes altres famílies de la parròquia de Santa Maria de Merlès, no en sabem gaires coses, atès que els llibres sacramentals i d'altres que es custodiaven en aquesta parròquia, van ser destruïts per la Guerra Civil. Al contrari que els de la parròquia de Sant Martí de Merlès, que avui es conserven a l'Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic.

Així doncs, per saber alguna cosa dels Puigferrat hem cercat alguns dels documents que es troben a la parròquia de Sant Martí de Merlès. La notícia més antiga d'un Puigferrat és en una partida de baptisme d'un tal Joan Pere Vallsebra, del 19 de setembre de 1616, a on s'esmenta el nom de **Joan Pere Pux Farrat**, que fa de padrí de la criatura i es fa constar que és de la parròquia de Santa Maria de Merlès, hem de suposar de cal Puigferrat. Si a l'any 1616 el tal Pux Farrat fa de padrí de bateig, podem assegurar que va néixer a finals del segle XVI.

Una altra partida que és interessant d'observar és la del matrimoni entre **Joan Puigferrat**, pagès de Santa Maria de Merlès (* voltants del 1650) que es casa amb Maria Serra de Agolats (actual Serra de Degollats) el 14 de febrer de 1673. És fill de **Joan Puigferrat** (* voltants del 1625) que veiem fent de pagès i també fent de padrí en un bateig l'any 1686 i dues confirmacions aquest mateix any, aleshores amb l'ofici de teixidor de lli, casat amb una tal Maria.

Partida de matrimoni entre Joan Puigferrat i Maria Serra de Agolats (14/2/1673), a la parròquia de Sant Martí de Merlès. (AEV, C-1, Sant Martí de Merlès, matrimonis, 1612-1775).

²³ Puigferrat. Santa Maria de Merlès | Mapes de Patrimoni Cultural (diba.cat) Apartat: Descripció (03/08/2024).

El matrimoni format per Joan Puigferrat i Maria Serra de Agolats, va anar a viure a la casa Puigferrat, de Santa Maria de Merlès, ell fent de pagès. Al no tenir informació d'aquesta parròquia, no sabem si el Joan era l'hereu de la casa i tampoc no disposem de documents que ens puguin donar compte dels seus fills. Tanmateix, les partides de baptisme dels seus nets, que són naturals de Sant Martí de Merlès, perquè els pares d'aquests van anar a viure a cal Ferrer, de Sant Martí de Merlès, ens tornen a donar noves dades i així podem continuar la branca familiar.

Un dels fills del Joan Puigferrat i Maria Serra de Agolats, va ser **Josep Puigferrat Serra de Agolats**, natural de Santa Maria de Merlès, que es va casar amb Maria Ros, de Sant Martí de Puig-reig, al voltant del 1698. El seu ofici, tal com ens diuen les partides de baptismes dels seus fills era *fabri ferrari* (ferrer) i així va continuar tota la seva vida. Aquest matrimoni va tenir onze fills. Dels tres primers (nascuts entre 1698 i 1709) no en sabem gran cosa, perquè en un primer moment es van quedar a viure a cal Puigferrat, de Santa Maria de Merlès, fins que a l'any 1711 ja es van establir a cal Ferrer, de Sant Martí de Merlès, coneguda així pel seu ofici, i allà van tenir els seus altres vuit fills, l'últim el 1728.

El possible hereu, en **Joan Puigferrat Ros**, va néixer al voltant del 1698, a la parròquia de Santa Maria de Merlès. I a partir d'aquell moment, és quan la nostra narració comença a prendre més sentit, perquè quan aquest personatge es va casar el dia 16 de juliol de 1733, amb Maria Costa Riambau, de Sant Martí de Merlès, el trobem amb l'ofici d'*horologiorum magistrum* (mestre rellotger). El matrimoni va tenir nou fills, tots ells nascuts a Sant Martí de Merlès. L'any 1728 el Comú de Gironella contracta els serveis de Joan Puigferrat per adobar el rellotge del campanar de l'església i vint anys més tard, el 25 d'abril de 1748, ho tornen a fer, però aquesta vegada l'encàrrec de l'Ajuntament de Gironella va més enllà i li demanen que es faci càrrec del manteniment d'aquell rellotge i li ofereixen la possibilitat que vagin a viure a la vila, amb la condició que li pagaran el seu impost personal. Va marxar amb tots els seus fills i allà va donar inici a la saga del taller de rellotgers de Gironella. Malauradament va morir el dia 2 de febrer de 1753, quan tenia cinquanta-cinc anys, tres anys abans que el seu pare.

Partida de matrimoni de Joan Puigferrat casat amb Maria Costa Riambau (6/6/1733), on podem veure'l amb l'ofici de "horologiorum magistrum" (mestre rellotger). A la partida també trobem que van fer capitols matrimonials, davant de Jeroni Codinachs, rector de Sant Martí de Merlès. (AEV, C-1, Sant Martí de Merlès, matrimonis, 1612-1775).

Die decima sexta Mensis Junij Anni
millesimi septingentesimi trigesimi
tertij Ego Dr Hieronimus Codinachs p^r
et R^r Parochialis Ecclesie Sti Martini de
Merles Vicens Dr Præmissis denuncia-
tionibus ad formam s^ct tribus diebus
festivis continuis in Missa Majori Matrimo-
nij celebrati inter Joannem Puigferrat
horologiorum magistrum et filium legitimum
et naturalem Josephi Puigferrat fabri
ferrarij hujus par^{te} et Mariæ ejus
uxoris ex una parte et Mariam Costa
et Riembau Donicellam filiam
legitimam et naturalem Pauli Costa
et Riembau q^d Agricola hujus par-
rochia et Mariæ Annæ ejus uxoris
viventis parte ex altera et nullo de-
fecto impedimento Canonico obten-
tæque licentia a Dr Got off Gasset ex-
pedita in curia Vicariatus Ecclesiasti-
ci Vicens die decima Junij Anni 1733 eor-
dem virum et mulierem separatim inter-
rogari et eorum nutus consensu intellecto per
verba de presenti in matrimonium con-
jungi presentibus testibus notis Ludal do
Capdevila et Petro Borrallera Agricolis hujus
par^{te} eadem die benedictionem nuptialem
susceperunt et capitula matrimonialia
firmarunt in p^{re}s^{en}te mei R^r prædicti =
Vt Reges Visitar^{es} G^{ra} L^{ra} 3ra Octobris 1733.

Hi ha uns documents que ens parlen dels comptes que Joan Puigferrat Ros té envers alguns dels seus clients fent de ferrer i també dels deutes pendents amb el senyor rector de Sant Martí de Merlès. Són d'abans que marxi cap a Gironella, fent de rellotger, i ens confirmen que a més de rellotger encara continuava fent de ferrer, ofici heretat del seu pare, que va ser el primer ferrer de la família.

Compta del vilalta començant als primers de Janer de 1732	
de una arella y gada de cuina per a quina lliura y mitja	411 6
mes de una orallont per a una lliura y mitja	111 3 6
mes de una rella per a quina lliura	111 0 6
mes una rella per a capona lliura	111 9 6
mes de adoba los clauastuchs	111 3 6
mes de la clauia de la carota	111 8 6
mes un golf de la pigja	111 3 6
mes una fanga	111 2 6
mes un martell de marta	111 2 6
mes dels rascos del moli per a una lliura y mitja	111 9 6
mes dos golfos de la casa del puig	111 4 6
mes de mixx col de rella	111 4 6
mes de altre mixx col de rella	111 4 6
mes de adoba dos rascos	111 1 6
mes de feradures lunt ab totus	311 2 6
mes tres feros	111 5 6
mes de una gira da del pigja	111 0 6
mes 40 quintals de marta	111 5 6

"Compta del Vilalta, començant als primers de Janer de 1732" Entre altres eines hi ha la feina d'adobar una rella, una pala de cuina, uns clemàstecs, uns golfos, un martell, dues rascles, unes ferradures, etc. (Arxiu Familiar Puigferrat).

Compta del que té rebut al Señor Rector de Sta Maria de Marles de mi Joan Puigferrat rellotger.	
te rebu dit Señor Puig als 25 de Juliol de 1744	
de lliura y sinch sous dich	611 15 6
mes te rebu dit Señor Puig als 12 de	
setembre de 1744 tres lliura quinçantsous dich	311 5 6
mes dech lo Joan Puigferrat adit Ro	
de Sta Maria una correa y mitja de blat	
presa als 10 Janer de 1745 Val	311 3 6
mes dech a dit Señor una correa y	
mitja de blat presa als 27 Janer de	
1745 Val	311 3 6
mes dech adit Señor una correa y	
mitja de blat Val	311 3 6
mes una correa de blat Val	211 2 6

"Compta del que té rebut al señor Rector de Sta. Maria de Marles de mi Joan Puigferrat rellotger." Es tracta del lloguer d'una quartera i mitja de terra de blat. Els comptes fan referència als anys 1744 a 1749. (Arxiu Familiar Puigferrat).

Parlant de rellotgers, ens desviarem un moment fins a Santa Eulàlia de Puig-oriol, municipi veí de Santa Maria de Merlès, on hem trobat un possible cosí de Joan Puigferrat Ros, **Francesc Puigferrat Guixaró**, de la mateixa família dels Puigferrat, natural de Santa Maria de Merlès, casat amb Maria Pubill, que una vegada establert a Santa Eulàlia, aleshores sufragània de la parròquia de Lluçà, el veiem fent de rellotger. D'aquest no hem trobat la partida de matrimoni (v. 1710), però tenim informació per les partides de baptisme dels seus sis fills. El més interessant d'aquestes partides és quan ens informen de l'ofici del pare de la criatura, que ens diuen que Francesc Puigferrat Guixaró va fer de ferrer, **rellotger** i serreller. Potser ajudant als seus familiars de Gironella. D'aquest Francesc Puigferrat en parlarem en el capítol dedicat als Puigferrat establerts al Lluçanès (capítol 08).

El continuador de l'ofici de rellotger a Gironella va ser el fill de Joan Puigferrat Ros, **Joan Puigferrat Riambau**, nascut l'any 1736 a Sant Martí de Merlès. Així ho entenem segons el que ens diuen les partides de baptisme, atès que abans d'ell hi va haver un altre germà amb el mateix nom, nascut l'any 1735, que va morir al cap de dos dies. Un altre Joan va néixer el 1740, morint al cap d'uns mesos. Joan Puigferrat Riambau es va casar amb Maria Rosa Escaler Guiteras, de Santa Eulàlia de Gironella, a voltants del 1760. Aquesta data només és una deducció, perquè no tenim la partida de matrimoni, potser per haver-se casat en alguna altra parròquia, però ens ho fa pensar el naixement del seu primer fill l'any 1761. El matrimoni va tenir deu fills, el **Josep** (*1776) va ser el que va continuar l'ofici de rellotger.

Joan Puigferrat Riambau es va integrar plenament a la vida social de la vila. L'any 1758, amb 18 anys, ja el trobem fent de prior de la confraria del Roser, amb dos homes més. Quatre anys més tard (1761) el trobem amb el càrrec de clavari. Pel maig d'aquell mateix any, sabem que es cuida del rellotge del campanar, cobrant 8 lliures "*per menar el rellotge*". Uns anys més tard (1785) ja consta com a regidor en cap, que era el càrrec que avui coneixem com a batlle de la vila. En la seva partida de defunció consta que havia exercit el càrrec de sagristà. Pel que fa a l'activitat econòmica, entenem que el negoci li era propici, perquè hi ha èpoques que es fa passar per ferrer en lloc de rellotger, potser per esquivar alguns impostos tot i que pagava el màxim, 45 rals cada any. La seva esposa, Maria Rosa Escaler Guiteras, era filla d'un sastre i el matrimoni vivia a casa dels pares d'ella, a ca l'Escaler, una de les millors de la població. Com a nota curiosa, tots els fills del matrimoni havien estat batejats per mossèn Salvador Guiteras, mestre de minyons i oncle de la Maria Rosa Escaler.²⁴ L'enterrament de Mn. Guiteras va tenir lloc el 20 de febrer de 1798, fent el dinar funerari a cal Puigferrat i deixant-los els seus béns. Joan Puigferrat Riambau va morir el 20 de juliol de 1808, "*... se li donà sepultura, amb tretze sacerdots, cantaren los tres ofícis d'enterro, novena i cap d'any, amb los nocturnos corresponents, donaren la caritat solità de 1 lliura 10 sous i dinar a la casa i los drets parroquials. La casa si fa l'Alferta. Se dexa seixanta misses de un partit i vint d'un altre.*"²⁵

El protagonista de la tercera generació de rellotgers de Gironella va ser **Josep Puigferrat Escaler**, nascut el 24 de maig de 1776, a Santa Eulàlia de Gironella. Era el vuitè fill de deu germans. Es va casar amb Antònia Estrada Corcó a Santa Eulàlia de Gironella, el dia 6 d'agost de 1804 i feren capítols matrimonials en poder del notari de Prats, això pot ser un detall que ens indica la relació que aquesta família encara manté amb el Lluçanès.

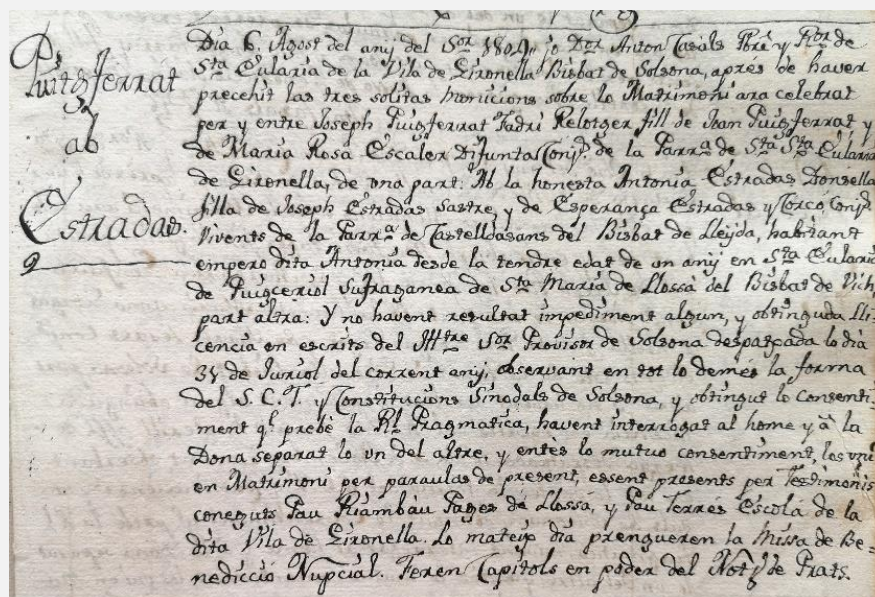
A Josep Puigferrat Escaler, a diferència del seu pare i avi, no se l'hi ha atribuït la construcció de cap rellotge de campanar, potser es va dedicar exclusivament als rellotges domèstics, ofici que hauria après del seu pare i que segurament, aquell vell art de la rellotgeria, cada vegada estaria més consolidat a tot el Principat. Aquest va ser l'últim Puigferrat rellotger de Gironella.

²⁴ BUSQUETS, Josep. *Els Puigferrat, rellotgers de Gironella al segle XVIII*. "El Vilatà", núm. 83. Gironella, octubre 1990.

²⁵ Partida de defunció de Joan Puigferrat Riambau (ADS, Gironella, defuncions, 1784-1851).

Sobre aquest matrimoni, és curiosa l'anotació que fa el rector de Lluçà a la partida de casament, quan fa constar a l'Antònia Estrada Corcó donant-li la categoria d'*honesta*²⁶, quan a la majoria de cònjuges només es feia constar l'ofici del marit i si aquest era fadrí o vidu i pel que fa a la muller s'hi indica si és donzella o vídua. Només en casos comptats s'expressa si algun dels contraents són honorables o qualificatius per l'estil. Els pares de l'Antònia vivien a Castellldans, parròquia del bisbat de Lleida, ell tenia l'ofici de sastre i era germà de l'aleshores propietari del mas Estrada, de Santa Eulàlia de Puig-oriol.

Una segona dada que també ens sembla significativa és que el rector, en aquesta mateixa partida de matrimoni, anota que l'Antònia, natural de Castellldans, "... habitant empero dita Antonia desde la tendre edad de un any en Sta Eularia de Puigoriol Sufraganea de Sta Maria de Llossà, del Bisbat de Vich". Ens podem preguntar com és que l'Antònia, amb només un any d'edat anés a viure a Santa Eulàlia de Puig-oriol.

Partida de matrimoni entre Joan Puigferrat Escaler i Antònia Estrada Corcó, el dia 6/8/1804 a l'església de Santa Eulàlia de Gironella. (ADS, Gironella, matrimonis, 18).

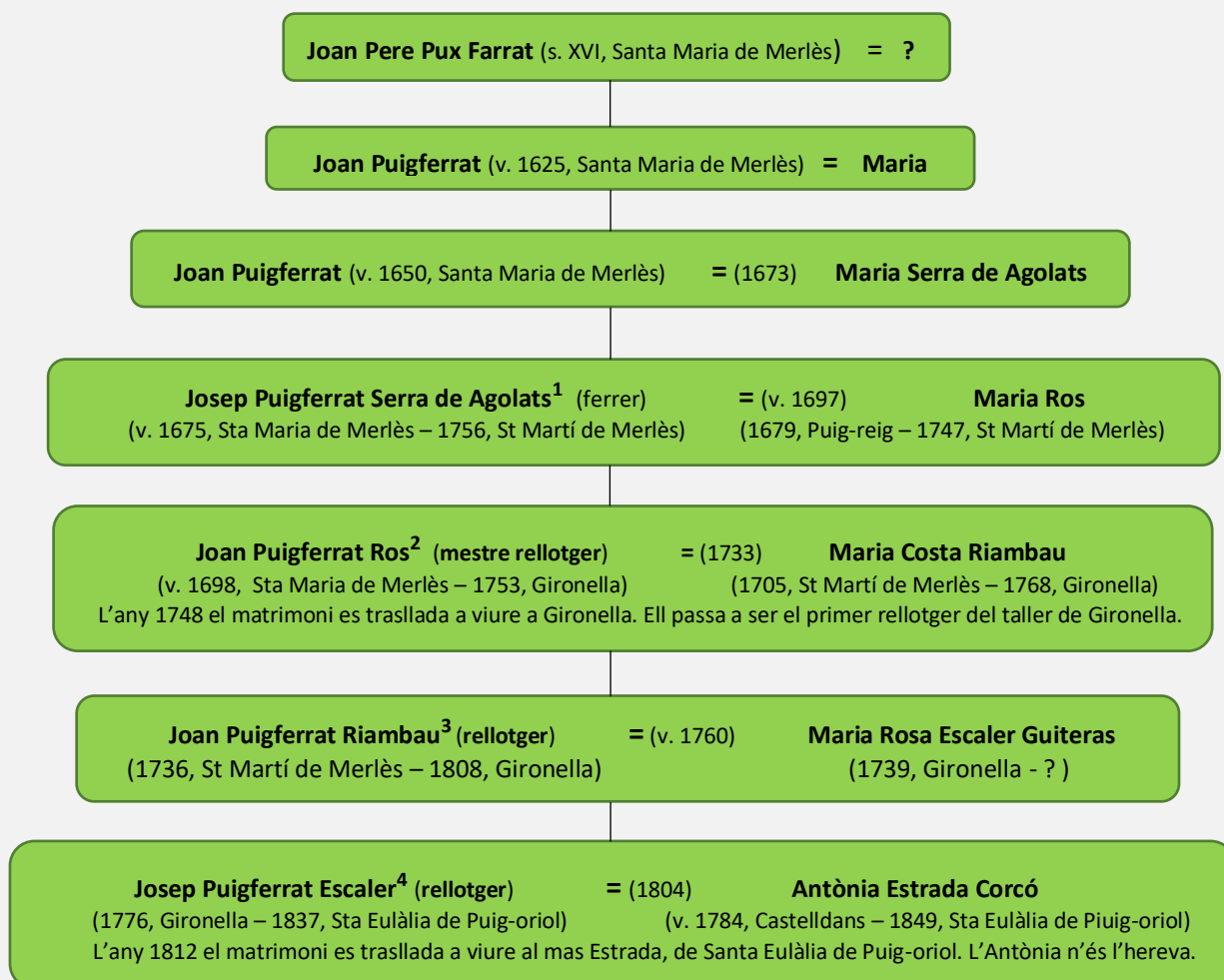
Mirant els compliments pasquals²⁷ de l'església de Santa Eulàlia de Puig-oriol, veiem els noms dels hereus que surten habitant el mas Estrada. L'any 1798 hi consten l'Eudald Estrada Forcada i la seva muller Teresa Costa i també l'Antònia Estrada Corcó que des que tenia un any vivia amb ells, potser com a afillada, ja que era filla del seu germà, que vivia a Castellldans, atès que l'Eudald i la Teresa no van tenir fills. A partir d'aquell any, fins el 1804 hi consten aquests tres noms i el personal de servei (mosso, criat, pastor, etc).

Quan l'any 1805 l'Antònia Estrada Corcó es casa amb Josep Puigferrat Escaler i va anar a viure a Gironella, en aquells compliments pasquals només hi figuren el noms de l'Eudald Estrada Forcada i Teresa Costa. I això va ser així fins a l'any 1812, quan es va morir l'Eudald. L'any 1813 ja hi figura el cap de casa Josep Puigferrat Escaler, com a pubill, i la nova hereva Antònia Estrada Corcó i la Teresa com a vídua de l'Eudald. Aquell any la família Puigferrat-Estrada va marxar de Gironella traslladant-se de nou al Lluçanès, fent-se càrrec de les propietats i béns del mas Estrada. El matrimoni va tenir set fills, els tres primers nascuts a la parròquia de Santa Eulàlia de Gironella i els quatre últims nascuts a Santa Eulàlia de Puig-oriol, parròquia de Lluçà. Ell va morir a l'any 1837 i ella a l'any 1849.

²⁶ En aquest cas, es fa constar la paraula "*honesta*" que entenem que és un qualificatiu de categoria o qualitat aplicat a la persona que contrau matrimoni.

²⁷ Compliments pasquals, Santa Maria de Lluçà (AEV, Lluçà, E/1).

QUADRE GENEALÒGIC DELS PUIGFERRAT DE SANTA MARIA DE MERLÈS I GIRONELLA

Josep Puigferrat Serra de Agolats¹ i Maria Ros van tenir onze fills. Els tres primers, **Joan** (v. 1698), Maria (v. 1705) i Benet (v. 1709), van néixer a la parròquia de Santa Maria de Merlès. Quan el matrimoni es va traslladar a cal Ferrer, parròquia de Sant Martí de Merlès, van néixer els altres vuit; Pere (1711), Maria (1714), Francesc (1716), Manel (1718), Domènec (1720), Pere (1722), Joan (1726) i Maria (1728).

Joan Puigferrat Ros² i Maria Costa Riambau van tenir nou fills, tots ells nascuts a la parròquia de Sant Martí de Merlès; Josep (1734), Joan (1735), **Joan** (1736), Pau (1737), Maria (1738), Joan (1740), Josep (1741), Josep (1741) i Ramon (1744).

Joan Puigferrat Riambau³ i Maria Rosa Escaler Guiteras van tenir deu fills; Maria (1761), Eulàlia (1763), Rosa (1766), Antònia (1769), Joan (1771), Pau (1774), **Josep** (1776), Antònia (1779), Caterina (1783) i Ignàsia (morta el 1785)

Josep Puigferrat Escaler⁴ i Antònia Estrada Corcó van tenir set fills; Teresa (1805), Eudald (1808), Magdalena (1811), que van néixer a Gironella. Els altres quatre ho van fer a Santa Eulàlia de Puig-oriol, Eulàlia (1813), Josep (1816), Maria (1819) i Joan (1821).

(La genealogia dels Puigferrat de Santa Maria de Merlès i Gironella la podeu seguir en un annex a part)

05 L'ambient familiar i el context geogràfic i històric dels Puigferrat.

Fet el resum biogràfic de qui eren i d'on venien els Puigferrat, ens centrarem en les generacions del segle XVIII, un cas sorprenent i a la vegada admirable de com des d'una família pagesa, vivint en un lloc allunyat dels nuclis urbans, van esdevenir una nissaga de rellotgers en una època que aquest ofici estava en molt poques mans, si tenim en compte els pocs tallers que hi havia repartits per tot el territori català. Així doncs, és convenient que posem la nostra mirada a l'època i en el lloc on van viure els nostres protagonistes i com alguns d'ells van confluïr cap a aquest art de la rellotgeria.

La vall del riu Merlès està formada gairebé i únicament per cases de pagès, on l'ofici i les feines dels seus habitants tenien a veure amb la pagesia. Al costat de la pagesia i de la ramaderia, un altre dels oficis que hi destacava a banda i banda de la riera, eren els molins fariners.²⁸ Encara que fos a petita escala, el seu sistema de vida era semblant al que hi havia a altres indrets de la nostra geografia, com seria per exemple a les conques més grans del Ter o del Llobregat. Tots els habitants d'aquestes contrades, havien de menester productes que facilitessin el seu dia a dia per dur a terme les seves tasques de la pagesia, dels molins o també domèstiques. Aquests serveis i oficis complementaris que satisfien les demandes dels pagesos d'aquells vorals, entre altres, hi havia els dels ferrers, serrallers, manyans, etc. i en alguns indrets també les fargues on es produïa el ferro que necessitaven tots ells.

Del Berguedà, ja tenim constància de fargues com a productores de ferro per allà al segle XVII, però l'època daurada va ser el segle XVIII.²⁹ Al llarg de la riera de Merlès hem localitzat com a mínim tres fargues, la primera situada a la riba dreta, dins del terme de Palmerola, construïda l'any 1732, una segona situada aigües més avall, la de les Heures, al municipi de la Quar, construïda l'any 1805 i finalment una tercera passant el nucli de Santa Maria de Merlès, a la casa de cal Ferrer, on vivien els Puigferrat, però que quan van abandonar la casa, els seus nous llogaers van convertir aquella ferreria en una farga, això era l'any 1835 i des d'aleshores el nom de cal Ferrer es va convertir en cal Fargues.³⁰ Encara avui se'n diu així i se'n poden veure alguns vestigis.

Si les fargues eren les productores de ferro, els ferrers eren els encarregats de subministrar els seus productes i serveis als habitants de les parròquies de Merlès i rodalies. En indrets més urbans les feines que podien fer aquells ferrers estaven més repartides: serrallers, clauers, manyans, armers, etc. a Merlès, aquells ferrers havien de procurar fer una mica de tot.

No tenim dades de la parròquia de Santa Maria de Merlès que ens donin compte de l'existència de ferrers, però sabem que un dels primers ferrers que tenim documentats a la parròquia veïna de Sant Martí de Merlès, l'any 1714, era Josep Puigferrat Serra de Agolats, que vivia a la casa de cal Ferrer. Els seus avantpassats havien fet de pagès i ell es va convertir en ferrer.

²⁸ AYMAMÍ i DOMINGO, Gener. *Els molins de la riera de Merlès*. L'Erol, <https://raco.cat/index.php/Erol/article/view/244926/344243> (20/09/2024).

²⁹ COMAS i ANGELET, Roser i SÀNCHEZ VICENTS, Josep. *Les fargues del Berguedà, un patrimoni injustament oblidat*. L'Erol. <https://core.ac.uk/download/pdf/160038571.pdf> (20/09/2024).

"A principis del segle XVII al Berguedà, naturalment, hi funcionaven molins i altres enginys que utilitzaven l'aigua dels rius, però no hi havia cap farga. Aquesta circumstància unida a la presència de cabals d'aigua abundant i boscos devia fer interessant l'opció de construir-n'hi una. Joan Pau Porra construï el 1627 a Castellar de n'Hug la primera farga d'època moderna del Berguedà... El 1734 es construï la farga de Sant Llorenç a la part alta del riu Bastareny... L'any 1763 s'edificà la farga de l'Espà... A part d'aquestes tres fargues, n'hi ha dues situades a la riera de Merlès: la de Palmerola (1732) i la de les Heures (1805)".

³⁰ Compliments pasquals, Sant Martí de Merlès (AEV, E-1, 1831-1892).

Quan el matrimoni format per Josep Puigferrat Serra de Agolats, casat amb Maria Ros, pels volts de l'any 1697, van tenir el seu primer fill Joan Puigferrat Ros, que anys més tard va esdevenir el primer rellotger de la família, en un primer moment va viure l'experiència i l'ambient de casa seva, fent de ferrer, ajudant el seu pare. Tanmateix, el dia del seu casament (1733) quan tenia trenta-cinc anys, ja el veiem com a rellotger. Sabem que la primera feina documentada com a rellotger va ser l'any 1727, quan el van cridar per anar a adobar el rellotge de campanar de Sant Joan de Berga. I ens podem preguntar com va ser que passés de ferrer a rellotger. No tenim la resposta, però sabem que en aquells primers temps, ja entrats de ple en el segle XVIII, quan la tasca de rellotgers comença a aflorar en l'ambient dels serrellers, manyans, armers i ferrers de l'època, podria ser que ell també s'afegís a compartir l'experiència amb tots aquells nous rellotgers i donar un enfoc diferent a la seva vida.

Hi ha visites pastorals que parlen de paraments d'objectes litúrgics i mobiliari que el rector encarregava al ferrer de la parròquia o parròquies veïnes, com creus, canelobres, claus, caixes, candelers, palmatòries de ferro forjat, etc. Altres tasques podien ser l'encarregar-se de ferrar els cavalls i muls de les cases de pagès i dels traginers. Els masos i cases de poble també hi havia necessitats de fer reixes, golfos, baldes, bernats, claus, etc. i no diguem tot allò que estava relacionat amb les feines del camp, rodes de carro, arades, fangues, volants, forques, relles, destrals, etc. A les zones rurals, com la de Santa Maria de Merlès, allunyada d'altres indrets més poblats, també es podien fer esquelles pels animals. Se sap que algunes d'aquestes esquelles s'utilitzaven com a campanes petites i anaven a càrrec dels ferrers.³¹

Com a anècdota i sota l'esperit de la cultura popular, Joan Amades, en el seu *Costumari Català* ens diu que *"Pel Lluçanès, el Bergadà i les Fonts del Llobregat havien tingut els ferrers per gent demoníaca; els creien relacionats amb el dimoni perquè treballaven amb foc, com a l'infern, i posseïen el do d'estovar i treballar com si pastessin una substància tan dura com el ferro."*³²

El ferrer, segons una auca vuit-centista d'ofici. (Col. de l'autor.)

Al llarg del segle XVIII, molts oficis que tenien el ferro o altre metall com a element indispensable del seu dia a dia, com serrallers, clauers, armers, manyans, etc, que en alguns casos van prendre el rumb de l'ofici de rellotgers, entre ells també hi havia el dels ferrers. Aquest últim ofici s'ajusta perfectament a les habilitats del primer dels Puigferrat, que va iniciar-se en l'art dels rellotges de campanar i més tard es va especialitzar en els rellotges domèstics.³³

³¹ SOLÀ i COLOMER, Xavier. *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)* (pàg. 386 i 375).

"Pensem que les esquelles eren les campanes petites; les esquelles no es poden qualificar pròpiament de campanes, ja que no hi intervé treball de fosa, ni els mateixos materials (un aliatge de coure i bronze), ni la grandària ni el mateix so. Les esquelles són fetes de ferro batut i soldat en les seves parts (o cares) per forja, i coronat per una nansa semicircular i ganxo, i corresponen al treball dels ferrers locals, presents a totes les parròquies, més que no pas a campaners... Molts d'aquests candelers i palmatòries de ferro forjat dels segles XIV i XV tindran una vigència en els segles XVI, XVII i XVIII, i els nous que es construiran continuaran imitant-ne les formes i materials, fruit del treball de ferrers locals..."

³² AMADES, Joan. *Costumari català*. Barcelona, 1983, Volum V, tardor (pàg. 840).

³³ PUIG i REIXACH, Miquel. *Ferrers, rellotgers i fabricants d'estisores d'abaixar: els Planas d'Olot al segle XVIII*. (pàg. 38). "Atenent al seu ofici familiar de ferrers i no pas de courers com passa amb els rellotgers anteriors, semblaria que fos cosa seva la fàbrica de rellotges de campanar esmentada a Olot el 1779, de dimensions i mecanismes més propers a les habilitats de qui està avesat al treball del ferro."

06 Els Puigferrat, rellotgers de Gironella.

06.1 Joan Puigferrat i Ros (Santa Maria de Merlès, v. 1698 – Gironella, 1753).

Ja hem vist que Joan Puigferrat Ros, havia viscut tota la seva joventut en contacte amb el món de la ferreria, ofici del seu pare, que ell també deuria conrear des que era un minyó. Les primeres experiències de l'artesanía rellotgera les va passar adobant rellotges de campanar, segurament tornant a posar en ús les centenàries rodes dentades que estarien gastades pel pas de tants anys. Potser en les visites pastorals, el bisbe o visitador deuria encarregar als obrers de la parròquia que es cuidessin de restituir aquell element que ja no complia el servei de forma adequada. Si aquell servei horari, a part del toc de les campanes habituals, era compartit amb el Comú de la vila, podem comptar que les despeses anirien repartides entre uns i altres.

Els rellotges dels tallers catalans del primer quart del segle XVIII, no disposaven de la tècnica que ja feia temps que gaudien altres països europeus. Europa ens duia molts anys d'avantatge i no és estrany que especialistes qualificats, com Malcolm Gardner, situessin, erròniament, aquells primers rellotges catalans més de dos segles enrere a la data de la seva construcció, atès al seu nivell tant primari. La destresa dels nostres artesans s'aniria fent a base de l'autoaprenentatge.³⁴

Aquells primers rellotgers haurien de passar un temps fent d'aprenents abans no podien disposar de la titulació que atorgava el gremi corresponent i també adherir-s'hi. Aquells gremis, segons la seva tipologia, podien anar absorbint diferents oficis, com els argenters, joiers, rellotgers, etc. Des del segle XV fins a l'any 1700, el Principat de Catalunya hi havia les Reales Ordenanzas que regulaven l'accés a algunes professions i també es cuidava del control de la qualitat i de la competència. El títol que es donava era un requisit indispensable per ser reconegut com a mestre i membre del gremi.³⁵ Del gremi de rellotgers ja se'n té constància, com a mínim des del segle XVIII.³⁶

Els primers document on surt Joan Puigferrat Ros com a rellotger és a l'any 1727, quan tenia vint-i-nou anys, essent cridat pel comú de Berga en dues ocasions. Primer per adobar el rellotge de campanar de Sant Joan de Berga: *"El rellotger Joan Puig Ferrat de la Parròquia de Sant Martí de Merlès adoba el rellotge de la vila de Berga i rep per aquest concepte 19 lliures i 12 sous"*. L'any 1734 hi torna: *"Es paguen a Joan Puig Ferrat, rellotger de Sant Martí de Merlès, 16 lliures i 16 sous per adobar el rellotge de la vila"*.³⁷ El dia 5 d'octubre de 1728 és cridat pel consistori de Gironella per adobar el campanar de l'església, tal com hi ha escrit en el llibre de Comptes: *"A Joan Puigferrat, rellotger, per la conducta d'adobar el rellotge de les hores de la vila, una lliura"*.³⁸ Com ja hem dit, en la partida de matrimoni (1733) ja consta com a mestre rellotger.

³⁴ FARRÉ i OLIVÉ, Eduard. *Els antics rellotgers de Gironella*. "El Vilatà", núm. 82. Gironella, agost-setembre 1990.

Referint-se als rellotges de Gironella ens diu que *"... tenen un aspecte que qualsevol entès els faria de dos segles enrere, com ho feu Gardner... Hi ha una explicació lògica per aquest conjunt d'inconvenients i és que els artesans que emprengueren la tasca de fabricar rellotges no provenien del món de la rellotgeria, la qual no tenia cap tradició en el país des del temps de Pere el Cerimoniós, sinó que eren ferrers i molts experts o relacionats amb la fabricació d'armes, branca en la que Catalunya n'era capdavantera."*

³⁵ GUTIÉRREZ, Sara. *L'orfebreria barcelonina a l'entorn del 1700*. <https://jorgc.org/qui-som/historia-del-collegi/> (02/10/2024).

³⁶ CUBELES, Albert i CAZENEUVE, Xavier. *La presencia dels gremis en la trama urbana barcelonina* (pàg. 309) <https://raco.cat/index.php/BCNQuadernsHistoria/article/view/339898/430892> (03/10/2024).

Nota 18, on consta el llibre de VILA MARTIN, M. Carme i PUIG CLOSA, Antoni, *Gremis i làpides al claustre de la catedral de Barcelona*. Barcelona, Catedral de Barcelona, 2008.

"Al claustre, a més de les capelles, hi ha nombroses làpides, lloses i sepulcres dels segles XV al XVIII i que refereixen persones amb els oficis i professions d'adroguer, argenter,... rellotger, sabater, sastre, tintorer de seda..."

³⁷ COMELLAS i SALA, Joan. *Rellotges de campanar de Berga*. "Revista Estudis del Berguedà", 1989.

³⁸ BUSQUETS, Josep. *El Vilatà. La revista del Berguedà*, número 83, octubre de 1990 (pàg. 56).

Tenint en compte que els ferrers i d'altres oficis similars que hi deurien haver a la riba del Llobregat eren força nombrosos, ens podem preguntar com és que els ajuntaments de Berga i Gironella anessin a cercar a Joan Puigferrat Ros, que residia a la banda de la riera de Merlès, una mica més allunyat i amb menys població. De moment només se'ns acut dir que era perquè el Joan havia obtingut el nomenament oficial de mestre rellotger (*horologiorum magistrum*). El que no sabem, si no surt cap més documentació, és el com i el lloc on el va poder aconseguir. Aleshores en moltes poblacions era obligatori que les feines de rellotger les contractessin a aquelles persones o artesans que tinguessin el corresponent títol i exercissin l'ofici.³⁹

Els serveis que Joan Puigferrat Ros havia ofert al Comú de Gironella, deurien haver estat del gust de la població, perquè vint anys més tard, el 25 d'abril de 1748, els regidors de l'Ajuntament tornen a requerir els seus favors perquè faci un nou rellotge per al campanar, amb l'exigència de lliurar-lo en el termini de dos mesos i pel preu de setanta lliures: *"El 25 d'abril de 1748, convocats nosaltres los Regidors Joseph Arola, Lloch tinent de Batlla, Joseph Rovira, Joseph Torras i Valls, Anton Latrilla regidors, avem resolt de fer lo rellotja y lo avem concertat ab Joan Puyx Ferrat... ab los pactes de ferlo ab tenor del preu de setanta lliures, (i) lo a de fer ab tems de dos mesos."*⁴⁰ Al mateix temps, el consistori ofereix al rellotger la possibilitat de quedar-se a viure a Gironella perquè es cuidés del rellotge, amb l'avantatge que la vila pagaria els seus impostos i també el del seu fill, mentre se'n cuidés.

Així doncs, l'any 1748 ja tenim al matrimoni format per Joan Puigferrat Ros i Maria Costa Riambau, en companyia dels seus nou fills, camí de Gironella. L'any sobre es mor el seu fill petit Ramon, de només cinc anys. El rellotge que va fer l'any 1748, sembla que no el va cobrar fins l'any 1750, segons el que es desprèn dels pagaments d'aquest any que diu: *"Per cordes pel rellotge, 14 sous; a Joan Puigferrat, rellotger, fer el rellotge nou, pel ferro i posar-lo 73 lliures, 15 sous, 3 diners; per la fusta pel rellotge, 2 lliures, 8 sous, 6 d."*⁴¹

Segurament que ja abans de l'any 1727 i fins a l'any 1748, quan Joan Puigferrat Ros vivia a Sant Martí de Merlès, hauria adobat algunes peces d'altres rellotges de campanar i amb tota seguretat hauria construït el de l'església de Santa Maria de Merlès, que avui encara tenim la sort de poder-lo contemplar posat al mateix lloc. L'experiència d'adobar rellotges de campanar, potser fent de ferrer, és el que l'hauria mogut i introduït en l'art de la rellotgeria. L'habilitat d'aquell fill de ferrer, a l'igual que l'artesà del poble de Morez, potser l'hauria dut a copiar aquells mecanismes i a fer-ne de nous i, més tard, a petita escala, entrant en els rellotges domèstics.

Això semblaria, si ens fixem en els rellotges Puigferrat més antics i sense gaires floritures ornamentals, potser durant l'època d'aprenentatge o durant els primers anys exercint aquest ofici. Aquests inicis en els oficis dels nous rellotgers, copiant els mecanismes dels rellotges de campanar, era comú en altres regions del país i també ho havien estat anys abans en diferents països europeus.⁴²

³⁹ PUIG i REIXACH, Miquel. *Ferrers, rellotgers i fabricants d'estisores d'abaixar: Els Planas d'Olot al segle XVIII*. (pàg. 42) <https://raco.cat/index.php/AnnalsPEHOC/article/view/279167> (3/10/2024).

"Crida l'atenció un dels arguments que el 1731 va esgrimir aquella anònima personalitat que recomanà Francesc Planas per ocupar-se dels rellotges de la vila, en detriment del manyà Miquel Armanguer que ho estava fent llavors, de qui digué no tenir la categoria oficial en la professió de rellotger... Atorgaments així només es feien un cop complert l'aprenentatge de l'ofici segons la reglamentació i haver estat acreditats com a tals per alguna instància gremial. També hem vist que en la partida matrimonial de Bernat Plansa de 1758 aquest consta com a jove rellotger."

⁴⁰ BUSQUETS, Josep. *El Vilatà. La revista del Berguedà*, número 83, octubre de 1990 (pàg. 56).

⁴¹ BUSQUETS, Josep. *El Vilatà. La revista del Berguedà*, número 83, octubre de 1990 (pàg. 56).

⁴² ARANDA HUETE, Amelia. *Aportaciones técnicas al reloj de Fr. Domingo de Tamarit, fechado en el año 1782*. Universidad Complutense de Madrid. (pàg. 63).

"Algunos autores datan el origen de este reloj hacia 1660. Lo relacionan con la visita de un fraile a un sacerdote en la región de Morbier. El fraile preguntó al párroco del pueblo si conocía a algún lugareño que pudiera arreglarles el reloj"

Sobre quins van ser els primers rellotges de paret fets a Catalunya, de moment només podem establir la data més antiga atribuïda a un rellotge procedent de Mataró, de l'any 1721. Tanmateix, Eduard Farré constata que en aquell període podria ser probable que hi haguessin pel mig els rellotges de Gironella, però el fet que el rellotger Joan Puigferrat no fixés la data en cap dels seus rellotges, el nostre pressentiment no el podem assegurar.⁴³

Esfera del rellotge de paret de Mataró, que havia pertangut al convent de Sant Francesc, amb la llegenda JOSEPH BALÍ DE MATARÓ 1721. Avui exposat al Museu Comarcal del Maresme. (Foto Gasull, dins *El rellotge català*, p. 201).

Rellotge Puigferrat, probablement fet per Joan Puigferrat Ros al primer terç del segle XVIII, amb una fesomia ben rústica. Propietat de la Col·lecció Crèdit Andorrà. (Foto Jaume Blasi, dins *El rellotge català*, pàg. 177).

Malauradament, al cap de cinc anys després d'haver-se instal·lat a Gironella, el dia 2 de febrer de 1753, va morir Joan Puigferrat Ros, el primer Puigferrat del taller de Gironella. En la partida de defunció s'esmenta el nom i l'ofici "*... Joan Puigferrat rellotger... fet testament en poder de mi Manel Pericó prevere i rector.. deixa per bé de sa ànima 9 lliures, moneda barcelonesa....ab acistencia de sis sacerdots, se cantaren 3 oficis de difunts, donant de caritat a quiscun 1 lliure 10 sous y a mi los drets.*"⁴⁴. Quinze anys més tard va morir la seva esposa Maria Costa Riambau i segons diu la seva partida de defunció "*... no rebé los Sagraments de Sta. Mare Iglà., ni feu testament, per no haver donat lloch lo accident de la malaltia.*"

de la torre del convento de los Capuchinos de Saint Claude. Éste le recomendó a un herrero apellidado Mayet que trabajaba el metal con mucha maestría. Ignacio Mayet realizó, a pequeña escala, una copia en hierro de la máquina original del reloj. Esta máquina sólo tenía dos trenes para el movimiento y la sonería de medias. Gustó tanto, que Ignacio recibió más encargos y comenzó a fabricar relojes similares".

⁴³ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 170).

"En conjunt podem afirmar que les obres dels Puigferrat de Gironella tenen la factura més primitiva de totes les mostres de la rellotgeria catalana que coneixem. Fins i tot podria ser que els rellotges més antics que atribuïm a aquest rellotger fossin fets a la seva vila d'origen, al Lluçanès, abans del trasllat domiciliari a Gironella."

⁴⁴ Llibre de defuncions de Gironella (ADS, defuncions, Gironella, 1725-1784).

06.2 El rellotge de campanar de Santa Maria de Merlès i dos rellotges de pèndol fets per Joan Puigferrat i Ros.

06.2.1 El rellotge de campanar de Santa Maria de Merlès (s. XVIII).

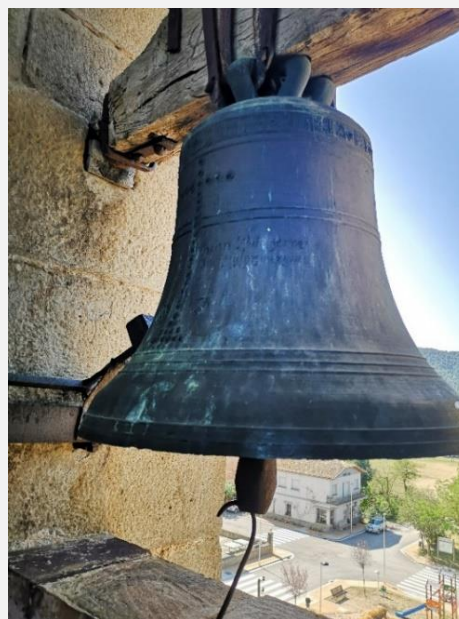
Tots els indicis ens encaminen cap al primer quart del segle XVIII com a la data de construcció del rellotge de campanar de Santa Maria de Merlès. Avui el rellotge encara es troba en el mateix lloc on va ser col·locat el primer dia, però sense funcionar. Al seu davant hi ha unes portes d'armari de fusta, que els feligresos de la parròquia deuen considerar que estaria més ben protegit.

Lluís Tomàs ens diu que *“Segons l'especialista de l'escola de Moià, Joan Pedrals, ens trobem davant d'una interessantíssima maquinària de factura típicament catalana.”*⁴⁵ Amb els anys es van fer algunes modificacions, com el canvi del primitiu escapament català pel de clavilles. Entre els segles XIX i XX s'hi van afegir la minuteria, l'esfera i les agulles exteriors i també s'hi incorpora la soneria dels quarts i de les hores.

En el campanar d'aquesta església hi ha dues campanes, la més gran és de l'any 1901, però ens crida l'atenció la més antiga, del segle XVIII, que duu estampat el nom de Joan Puigferrat i Salvador Escrigas. Potser es van col·locar quan s'hi va posar el rellotge i aquests dos personatges deuen patrocinar l'esmentada campana i potser també el rellotge.

Rellotge del campanar de Santa Maria de Merlès.
(Fotos Xavier Cortada, 2024).

La campana vella (s. XVIII). Al mig s'intueixen els noms de Joan Puigferrat i Salvador Escrigas.

06.2.2 El rellotge de l'ermita de Sant Dimes, de Montserrat.

La serra de Montserrat està farcida de petites ermites on al llarg dels segles, sobretot a partir del segle XII, hi ha proliferat la vida eremítica. Una d'aquestes ermites és la de Sant Dimes, construïda al segle XV, ocupant una edificació d'un antic castell coronant un dels cims de la serralada, a sobre mateix del monestir de Montserrat. Algú diu que l'ermita de Sant Dimes era l'església que pertanyia a l'esmentat castell. Tanmateix, amb els anys, sembla que la primitiva ermita s'anà engrandint amb les pedres de l'antic castell, fins a adquirir la fesomia definitiva al

⁴⁵ TOMÀS i ROIG, Lluís i TOMÀS i ACOSTA, Joan. *El moviment de les ombres. Rellotges de sol al Lluçanès*. Edita Centre d'Estudis del Lluçanès, col·labora Ajuntament de Sant Feliu Sasserra, 2011. (pàg. 153).

segle XVIII. Com tantes altres esglésies i monestirs de Catalunya, aquests han estat exposats a l'espoli per part dels exèrcits que han passat pel país al llarg de tots els segles.

Sobre Sant Dimes hi ha uns gravats fets per Alexandre de Laborde⁴⁶ que van veure la llum l'any 1806. En un d'aquells gravats es pot veure l'interior de l'ermita i en una de les seves parets hi penja un rellotge de pèndol, que anys més tard va ser espoliat arran de la Guerra del Francès (1808-1814). Aleshores l'ermità que ocupava l'edifici era Maur Gaspar Picanyol, que habità l'ermita de Sant Dimes des de l'any 1804 fins al 1811, quan va ser assassinat per les tropes napoleòniques.

En un article aparegut a *La Vanguardia* el 3 de març de 1998, escrit per Ignacio Orovio⁴⁷, comença explicant que a principis del segle XIX, quan les tropes de Napoleó envaeixen l'Estat Espanyol, al seu pas per Catalunya, arran dels múltiples saquejos, hi ha l'espoli del monestir de Montserrat. Era l'any 1811 i entre la gran quantitat de patrimoni artístic, també arriben a la petita ermita de Sant Dimes. Segurament allà hi havia poca cosa de valor, però entre el diferent aixovar mobiliari hi havia un rellotge de paret, que deuria marcar les hores litúrgiques dels monjos benedictins per fer les seves pregàries a la mitjanit. L'article es va publicar per donar la benvinguda a aquell rellotge que feia 186 anys que havia desaparegut i que els seus descobridors van restituir i regalar al monestir de Montserrat.

Com va anar tot plegat? Sembla ser que l'antiquari i col·leccionista Jaume Xarrié estava treballant i estudiant uns gravats d'Alexandre de Laborde, quan va observar que en un d'ells hi havia penjat a la paret un rellotge de doble campana. De seguida va emprendre la tasca de localitzar aquell rellotge que ja intuïa com una peça única. Amb l'ajuda d'altres col·laboradors, el va poder localitzar en poder d'un col·leccionista que volia restar en l'anonimat. El rellotge va ser restaurat pel professor de rellotgeria Eduard Farré, i que ara gaudeix d'una bona salut, semblant a la seva millor època, només es retarda uns tres minuts al dia, cosa normal al segle XVIII.

Rellotge de paret de Sant Dimes, del taller de Gironella, que va estar exposat al Saló d'Antiquaris de Barcelona celebrat al recinte firal de Montjuïc del 21 al 29 de març de 1998. Acte seguit el seu propietari Jaume Xarrié, juntament amb el restaurador del rellotge Eduard Farré i altres personalitats en van fer donació a l'abadia de Montserrat.

(Foto: Gasull Fotografia, *El rellotge català*, pàg. 180).

Observant el rellotge i comparant-lo amb el del dibuix d'Alexandre de Laborde, ens diuen que hi ha una probabilitat del 99% que sigui el mateix "*i si no és així, és del mateix taller i de la mateixa fornada que els del taller de Gironella*", ens asseguren. El cas dels rellotges catalans és únic perquè en qualsevol poble o parròquia, el ferrer o l'armer s'atrevien a construir un rellotge, habilitat que demostraven en l'art del ferro. Aquella tradició va durar poc menys d'un segle, quedant molt pocs exemplars, la qual cosa fa que els col·leccionistes els considerin com a joies d'un gran valor artesanal. Aquella manca de polidesa, els feia semblar més antics del que eren.

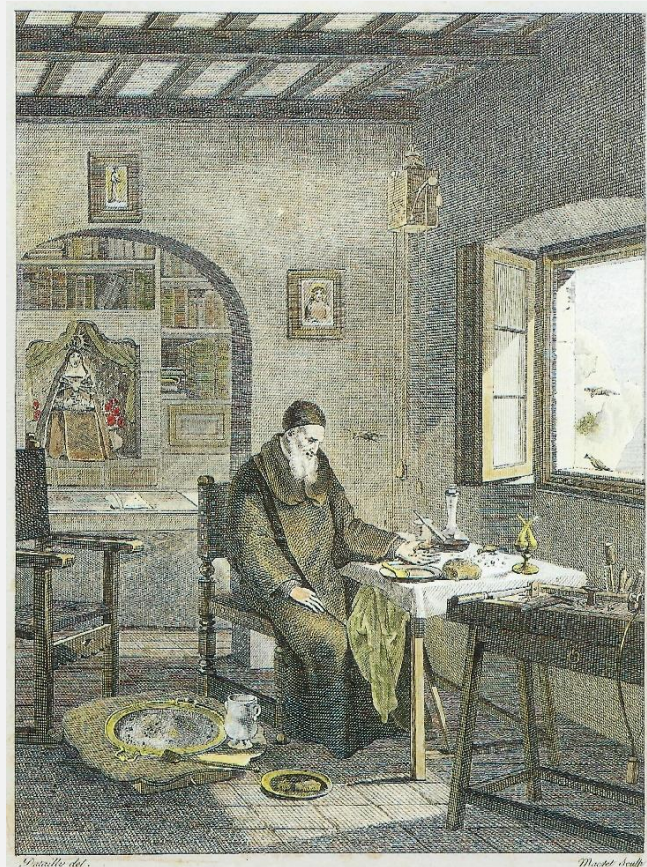
⁴⁶ LABORDE, Alexandre de (París, 1773 - ? 1842). Arriba a Espanya ocupant l'ambaixada de Luciano Bonaparte i com a arqueòleg va recórrer tota la península entre els anys 1800-1805. La seva obra més important és *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*. El primer dels quatre volums tracta sobre Catalunya (1806).

⁴⁷ OROVIO, Ignacio. *Un reloj para Montserrat*. "La Vanguardia". Panorama. Barcelona, 3/3/1998.

Aquella mateixa virtut, va fer que l'antiquari Jaume Xarrié hagués de negociar intensament amb el propietari d'aquell rellotge de Sant Dimes, que havia estat espoliat per les tropes de Napoleó feia gairebé dos cents anys. Finalment, propietari i antiquari van arribar a un acord que van satisfer a les dues parts. El cost, però, va ser força elevat, ja que l'intercanvi es va fer bescanviant aquell rellotge de Gironella per un altre de semblant i de la mateixa època, de Ripoll, que en Xarrié va adquirir a canvi de quatre o cinc rellotges francesos, alemanys, italians i anglesos, abans no va poder tenir a les seves mans la joia de Gironella. Aquell fet va passar a la història amb una frase molt divertida, quan en Xarrié deia que *"Un rellotge català, m'ha costat mitja Europa"*⁴⁸.

Sobre el gravat d'Alexandre de Laborde, on apareix el rellotge de Joan Puigferrat, és bonica la descripció que en fa Cebrià Baraut⁴⁹ de la qual podem gaudir fins al més petit detall.

"L'ermità, assegut en una de les dues cadires de braços, ha acabat el seu menjar frugal. Sobre les blanques tovalloles hi ha un pa, un plat, unes típiques setrilleres i un porró. A terra crema un braser prop del qual s'escalfa un gerro d'aigua. Pel finestral obert entra un raig de sol, i uns ocells s'acosten aletejant, mentre d'altres es posen familiarment sobre la taula i fins a la mateixa mà del solitari per recollir les engrunes de pa que els brinda. A la paret pengen alguns quadres, un rellotge de pesos en un angle, i al fons es pot veure la biblioteca amb una imatge de la Dolorosa dins una vitrina. A la dreta apareix un banc de fuster amb els instruments de treball, utilitzats pels ermitans per a la confecció de petites creus de boix, adornades amb els emblemes de la passió del Senyor, que els romeus s'enduen com a record de llur estada al santuari."

Dibuix de l'interior de l'ermita de Sant Dimes, fet per Alexandre de Laborde entre 1800-1805.

Interior de la Ermita de S. DIMAS.
Intérieur de l'Hermitage de S. DIMAS. Interior of the Hermitage of S. DIMAS.

Ja hem dit que el dibuix va ser publicat l'any 1806, però segons un inventari de l'ermita de Sant Dimes fet l'any 1741, ja hi consta l'existència d'un rellotge, la qual cosa gairebé ens pot confirmar que és el rellotge fabricat per Joan Puigferrat Ros.⁵⁰

06.2.3 El rellotge de la Casa-Museu Teixidor-Bassacs de Gironella.

Va ser per l'octubre de l'any 2023 que amb la meva senyora i una parella d'amics vam anar a visitar la torre Teixidor-Bassacs, de Gironella. La visita ens la va fer Joan R. Ruiz, que és la persona

⁴⁸ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 10).

⁴⁹ BARAUT, Cebrià. *L'ermita de Sant Dimes de Montserrat*. "Notes d'art i d'història" (pàg. 58).

<https://totmontserrat.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/ermita-de-sant-dimes-bs-36.pdf> (08/10/2024).

⁵⁰ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 170).

que ha adequat aquesta casa-museu d'una forma exquisida i amb una gran finesa. A la planta baixa hi ha una part museïtzada, tal com deuria haver estat l'antic taller o fàbrica tèxtil del matrimoni format per Joan Teixidor Ballús i Raimunda Bassacs Fornells. La mestressa, tot i que havia nascut a Gironella l'any 1818, els seus avantpassats eren naturals de Prats de Lluçanès. Aquest matrimoni, anys més tard, van ser els fundadors de la fàbrica tèxtil i barriada coneguda com a Colònia Bassacs.

Doncs en aquesta sala, en una paret, al costat dels plecs de roba que donen vida a l'exposició, hi ha penjat un rellotge de pèndol. En una estanteria hi havia el llibre *El rellotge català*, de Jaume Xarrié i Eduard Farré. Per mi, tant el rellotge com el llibre van ser una descoberta. Dies més tard ho vaig fer conèixer al meu company Pere Mestre. Ell em va recordar que a la revista *El Vilatà* hi havia un parell d'articles que parlaven dels rellotgers de Gironella. I a partir d'aquí se'ns va despertar l'interès per aquesta família de rellotgers, atès que en Josep Busquets, autor d'un d'aquells articles ens diu que els Puigferrat eren originaris del Lluçanès, i a nosaltres, tot el que està relacionat amb aquesta comarca ens interessa. A més, a Prats de Lluçanès i a Gironella, hi viuen els Puigferrat, descendents dels antics rellotgers de Gironella.

Pel mes de juny d'enguany vam fer una segona visita a la torre Teixidor-Bassacs, aleshores ja teníem més informació de qui eren els rellotgers Puigferrat. En aquesta ocasió va ser quan Joan R. Ruiz ens va confirmar que el rellotge exposat al taller del matrimoni va adquirir-lo per dos motius, un perquè era un element que donava categoria a la casa-museu, com tants altres elements que hi ha allà exposats i el segon perquè era originari dels rellotgers de Gironella.

La història més recent d'aquest rellotge és ben curiosa, segons ens explica el mateix Joan. Una família de Balsareny, que tenien una peixateria, va vendre el rellotge a un col·leccionista de Vic, de cognom Blancafort. Aleshores el rellotge no funcionava i el van dur al restaurador de rellotges de Moià, Joan Pedrals. Aquest, amb la col·laboració d'Eduard Farré, van confirmar que es tractava d'un rellotge dels Puigferrat de Gironella, que per la seva fesomia suposen que seria de la primera etapa. Assabentat el Joan de la seva descoberta, va fer els possibles per adquirir-lo i retornar-lo a la vila de Gironella i avui està bellament resguardat a la torre Teixidor-Bassacs.

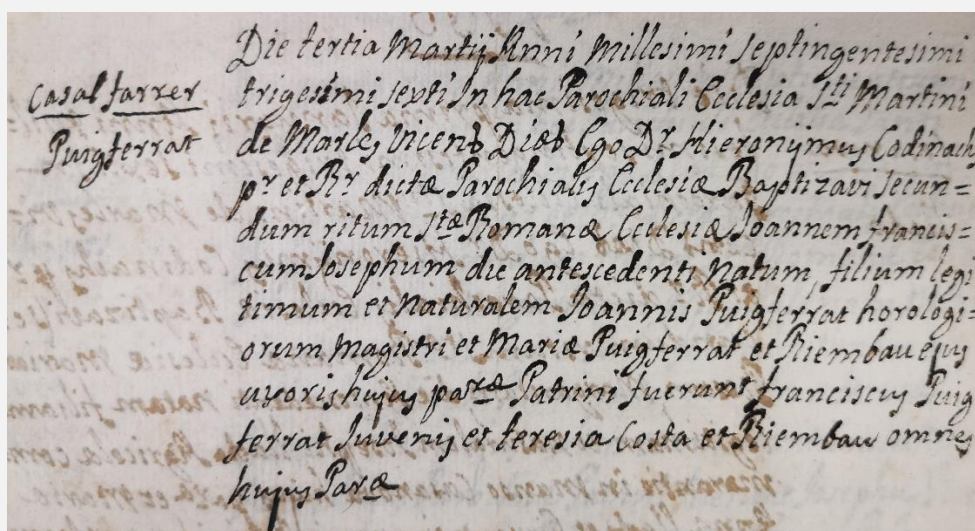
A l'inventari de rellotges del taller de Gironella que hi ha en el llibre *El rellotge català* hi ha catalogats vint rellotges i tres esferes. Això era a la primera edició de l'any 2008. Avui ja se n'hi hauríem d'afegir de nous, un d'ells el d'aquesta casa-museu, catalogat amb el número G125, tal com ens han indicat els seus restauradors.

Rellotge de paret exposat a la casa-museu Teixidor-Bassacs de Gironella (Fotos Xavier Cortada).

06.3 Joan Puigferrat i Riambau (Sant Martí de Merlès, 1736 – Gironella, 1808).

Joan Puigferrat Riambau, com ja hem esmentat en el capítol 4 tractant sobre els orígens de la família Puigferrat, va néixer a cal Ferrer de Sant Martí de Merlès, el dia 3 de març de 1736. A la seva partida de baptisme, el seu pare està registrat com a *horologiorum magistri*. Des de petit va viure l'ambient de l'art de la rellotgeria i no seria gens estrany que hagués acompanyat al seu pare quan anava a les esglésies per adobar o construir rellotges de campanar. Amb la seva família es va traslladar a Gironella quan només tenia dotze anys. Amb la mort del seu pare l'any 1753, es va haver de fer càrrec del taller de Gironella, aleshores tenia disset anys.

Partida de baptisme de Joan Puigferrat Riambau (AEV, baptismes, A-1, 1693-1739)

La vinculació de Joan Puigferrat Riambau en la vida social de Gironella era força intensa i, per tant, tot i la seva joventut, deuria cuidar-se del manteniment del rellotge de campanar de l'església parroquial, a l'igual que ho feia el seu pare. Ens ho confirma un document del maig de 1761, quan tenia vint-i cinc anys, on consta que el comú li paga 8 lliures pel treball de "*menar el rellotge*"⁵¹. Anys més tard, l'any 1795, va construir el rellotge de la Torre de les Hores o d'Isanta de Solsona, que avui es conserva al Museu Diocesà i Comarcal de Solsona.

A Catalunya, de rellotges de campanar n'hi ha hagut sempre, des del segle XIV, amb el primer rellotge fet construir per Pere el Cerimoniós (1356), fins els que majoritàriament van veure la llum al llarg dels segles XVII i XVIII en les petites esglésies parroquials. Alguns d'aquells antics i primitius rellotges avui estan en museus i d'altres, pocs, encara fan sonar les campanes des del cloquer de les parròquies, com per exemple el de Santa Maria d'Alpens (s. XVIII)⁵² que encara està en perfecte estat de funcionament.

Tanmateix, a partir de començaments del primer quart del segle XVIII, la incipient indústria del rellotge, encara molt artesanal, va passar del campanar a les cases particulars. I amb l'esclat d'aquesta nova etapa, Joan Puigferrat Riambau ho va voler aprofitar, tal com ja ho havia fet el seu pare, que va ser un dels pioners a Catalunya en l'art de fabricar rellotges domèstics.

⁵¹BUSQUETS, Josep. *Els Puigferrat, rellotgers de Gironella al segle XVIII*. "El Vilatà", núm. 83. Gironella, octubre 1990.

⁵²XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 70).

YLLA-CATALÀ, G. *Inventari del Patrimoni d'Alpens*, Àrea de Coneixement i Recerca. Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, 1981. "*De les tres parts (del rellotge) en surt un sistema de contrapesos de ferro i tres cables metàl·lics que connecten amb els martells de les campanes. La campana cristòfora toca els quarts i la campana "Mariassa" toca les hores. El rellotge de Santa Maria d'Alpens va ser comprat de segona mà a Olost, segons fonts orals.*"

Si ens fixem amb els rellotges Puigferrat que avui hi ha inventariats, ens adonem que gairebé tots tenen una sola agulla que marca les hores. Una segona agulla, més llarga, sobresurt de l'esfera i no l'hem de confondre amb la minuteria, sinó que serveix com a disparador del despertador, situat a l'exterior del rellotge. El martell del despertador, sovint és en forma de "U" i rematat amb dues boles que els fa singulars respecte dels altres tallers. Generalment l'escapament és de paletes, tot i que algun duu l'escapament català. El pèndol habitualment és curt i està davant mateix de l'esfera, moltes vegades en forma d'àncora naval. L'autonomia dels rellotges són d'un dia, algun només de dotze hores. N'hi ha de dos i de tres pesos motrius. Habitualment hi ha una sola campana, però a vegades n'hi trobem dues, una sobre de l'altra.⁵³

Taller de rellotger, Jacques Gay (Suïssa, 1851-1925).

El seu pare va executar alguns dels primers rellotges domèstics amb un estil molt rudimentari, propi d'aquells antics ferrers convertits en rellotgers. Pocs anys més tard, sense canviar gaire la maquinària, els nous rellotgers identificaven les seves peces amb una esfera de llautó daurat on hi havia les hores i hi feien constar el lloc del taller, la data i a vegades el seu nom. En Joan Puigferrat Riambau va voler afegir-se a aquesta nova moda amb la llegenda «GIRONELLA» o bé «Ft EN GIRONELLA» i algun ornament, com un sol o símbol semblant i a vegades sobre d'aquesta

⁵³ XARRIÉ, Jaume i FARRÉ, Eduard. *El rellotge català*. Editorial Efadós, el Papiol, 2008 (pàg. 170).

esfera de forma rectangular i vertical hi posava un petit frontis artísticament treballat, per donar empremta als seus rellotges. Malauradament, a diferència d'altres tallers, mai hi va posar el nom de l'autor ni l'any. A les seves esferes, gairebé totes hi porten gravades les hores amb números romans i en el disc solar també hi ha esgrafiats els quarts d'hora. Com a curiositat, un dels seus rellotges duu una agulla que marca el calendari, esdevenint un exemplar únic entre tots els d'aquesta època, que hem posat a la portada del nostre treball.

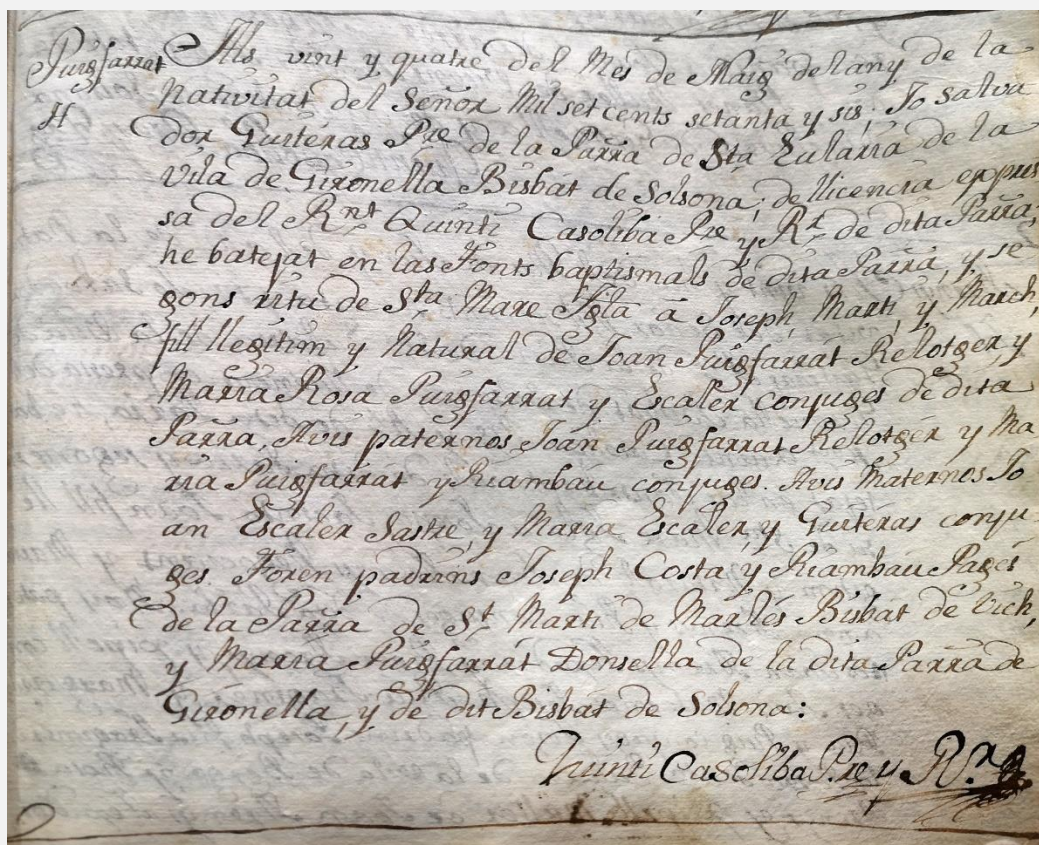

Relotge del taller de Gironella, amb la llegenda «FT EN GIRONELLA»
i rellotge del taller d'Arenys, amb la llegenda «Any 1777 Catalunya Arenys Franch Roca Rege».

Joan Puigferrat Riambau, vidu de Maria Rosa Escaler Guiteras, va morir a Gironella el dia 20 de juliol de 1808 i el seu fill Josep Puigferrat Escaler va agafar les rendes del negoci familiar.

06.4 Josep Puigferrat Escaler (Gironella, 1776 - Santa Eulàlia de Puig-oriol, 1837)

El tercer i últim rellotger del taller de Gironella va ser Josep Puigferrat Escaler, batejat el 24 de maig de 1776. En la seva partida es fan constar els noms dels pares i també dels avis paterns i materns, i s'hi anoten els oficis de rellotger tant del pare com de l'avi. La seva vinculació amb el Lluçanès es mostra quan es parla dels padrins, en aquest cas de Josep Costa i Riambau, pagès de la parròquia de Sant Martí de Merlès, del mas Riambau. Aquesta relació amb la comarca veïna encara serà més forta uns anys més tard, quan el Josep es casa amb Antònia Estrada Corcó, l'any 1804 i, sobretot, quan pels volt de l'any 1812 van a viure al mas Estrada, de Santa Eulàlia de Puig-oriol, atès que ella esdevé l'hereva del mas.

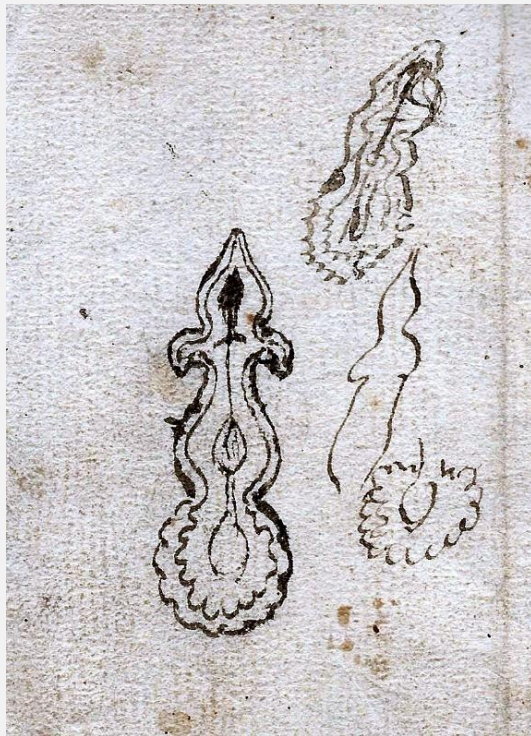

Partida de baptismes de Josep Puigferrat Escaler (ADS, Gironella, baptismes 1737-1782).

A Josep Puigferrat Escaler, a diferència del seu pare i avi, no se l'hi ha atribuït la reparació o execució de cap rellotge de campanar, potser es va dedicar exclusivament als rellotges domèstics, ofici que també hauria après del seu pare. Ja hem dit que a l'inventari dels rellotges Puigferrat que hi ha avui en dia, no podem saber quins dels existents poden ser atribuïts a cadascú dels tres rellotgers, només ho podem intuir observant la seva fesomia i maquinària. Aleshores cap dels tres rellotgers deuria pensar que un dia tindriem la curiositat de saber els autors de cadascun d'aquells rellotges i això hagués estat suficient si haguessin fixat en les seves esferes, com a mínim, l'any de la seva construcció.

Si tots aquells rellotges anaven penjats a la paret, amb el pèndol visible i oscil·lant, a l'igual que les cadenes i els pesos, anys més tard i adoptant la moda que ja feia temps que estava estesa per tot Europa, es van anar col·locant dins d'una caixa o armari, de l'alçada d'entre dos metres i mig i tres metres. Aquest fet requeria que l'angle d'oscil·lació del pèndol fos més petit i pogués cabre o moure's lliurement dins d'aquella caixa, que podia anar pintada i recoberta d'ornaments. Més tard, aquell moviment pendular també es va deixar al descobert, a través de vidre, a un ritme d'un segon exacte i cada rellotger podia adornar amb pintures la caixa i també la decoració del pèndol, amb diferents escenes del gust del consumidor.

En uns vells apunts de l'Arxiu Familiar Puigferrat, identificats amb el nom que encapçala el plec de documents, dits "De la Maria de cal Bernat", bàsicament parlant d'aspectes gramaticals, hi ha dues pàgines que ens han cridat l'atenció. En una pàgina hi ha un escrit que comença dient "Per fer un Rellotge de mitjas oras per tenir corda dobla...". A la pàgina anterior hi ha uns dibuixos que ens poden suggerir la forma d'un pèndol i que deixem a la imaginació de cadascú, semblant als pèndols dels rellotges de caixa, com el rellotge de Morez que mostrem a la fotografia, exposat al Museu d'Art de Girona.

Per fer son Rellogge de mit
 jas oras per tenir corda
 dobla primera roda del xeris
 tra de las oras 60tes dens la^{tes} del
 cerqulet 48 dens al llantaño
 sin barxons latexera 42 dens
 al llantaño 5 barxons al bolan
 5 barxons la del Comta 78 dens
 un sex cullet un pullago és
 per fer corda la del comta
 esperit primera roda 60 dens
 y dos pullagons per despara
 cegona 48 dens catarina 30
 dens als llantaños 5 barxons
 pendula xetal

Plec d'apunts d'una llibreta que podem anomenar "De la Maria de cal Bernat", que formen part de l'Arxiu Familiar Puigferrat.

En uns apunts escrits per Josep Puigferrat Escaler i en algunes d'aquelles anotacions es diu: "Juliol dia 20 de l'any 1808 morí mon caríssim pare Déu el tinga a la seva Santa Glòria, Amén. Juliol va néixer Teresa Puigferrat, lo any 1806. Abril dia 21 de l'any 1808 va néixer Audal Puigferrat. Se diu Audal, Josep i Joan. Març dia 14 va néixer al dia de Sta Matila Machdelena Puigferrat se diu Machdelena Matila Josepa, març dia 14 de l'any 1811..."

El matrimoni format per Josep Puigferrat Escaler i Antònia Estrada Corcó, en el moment que ella hereta el mas Estrada, de Santa Eulàlia de Puig-oriol, se'n van a viure a aquella casa i deixen Gironella, tot i que encara hi conserven les seves propietats. Això, com ja hem comentat, va ser al voltant de l'any 1812. I amb aquest canvi de residència, s'acaben els rellotgers Puigferrat de Gironella.

Rellogge de caixa alta, del Taller de Morez (França, s. XIX). Els rellotges de Morez es caracteritzen per aspectes lúdics. En aquest cas, el seu autor va representar en el pèndol una escena de putxinel·lis movibles. Van ser famosos en el segle XVIII i exportats al llarg de tot el segle XIX. Sabem que aquest rellotge va ser venut per primera vegada a Salamanca, per un rellotger anomenat Adolfo Winzer (Museu d'Art de Girona, foto Xavier Cortada).

07 Inventari dels rellotges domèstics catalans del segle XVIII.

Dels dotze tallers que hi va haver a Catalunya, cadascú presenta unes característiques diferents i ens costa saber el grau de connexió que hi podia haver entre ells. En el cas dels rellotges de Gironella, s'ha observat que el sistema de despertador és semblant amb alguns rellotges fets al taller d'Igualada, com també es poden trobar similituds pel que fa a les esferes d'uns i altres tallers.

En quan a l'inventari existent avui en dia, hem de dir que fins l'any 1957, gairebé ningú no havia parlat mai del rellotge català i menys encara dels seus tallers, fins que dos historiadors, Hans E. Maurer i Luís Montañés van investigar i escriure articles molt interessants sobre la història de la rellotgeria catalana. I no va ser fins al cap de cinquanta anys més tard, l'any 2008, quan l'antiquari Jaume Xarrié i el professor Eduard Farré, fruit de l'esforç i investigació de molts anys, van publicar el llibre *El rellotge català*, amb una col·lecció de rellotges dels diferents tallers de Catalunya, que van anar descobrint en diferents museus i cases particulars i avui podem gaudir, amb unes bellíssimes fotografies.

L'any 1957 coneixíem fins a 27 rellotges catalans del segle XVIII, gràcies a monografies i articles locals. L'any 2008, gràcies a la feina feta per Xarrié i Farré, coneixíem 148 rellotges, 20 esferes i 2 màquines: Moià (43 rellotges-6 esferes), Arenys de Munt (33-1), Gironella (20-3), Sant Joan de les Abadesses (18-2-1), Olot (9-2), Mataró (8-2), Manresa (6-1-1), Igualada (5), Terrassa (4-1), Centelles (1-1), Barcelona (1 rellotge) i Vic (1 esfera). Des d'aleshores, se n'han descobert de nous, com el cas de la casa museu Teixidor-Bassacs de Gironella, amb dues noves incorporacions, esdevenint el tercer taller amb més rellotges inventariats i, segons sembla, un dels tallers amb els rellotges més antics.

Amb aquest treball hem volgut fer un retrat dels Puigferrat, rellotgers de Gironella, originaris de Santa Maria de Merlès, que també es van estendre per altres indrets del Lluçanès, amb la voluntat de donar més visibilitat al nostre petit territori, que fa poc temps ha esdevingut una comarca oficial, tot i que els seus habitants des de sempre l'han considerat una comarca natural.

08 Els Puigferrat de Santa Eulàlia de Puig-oriol, amb Francesc Puigferrat Guixaró (Sta. Maria de Merlès, 1712- Sta. Eulàlia de Puig-oriol, 1782).

A començaments del segle XVIII, dues branques dels Puigferrat de Santa Maria de Merlès s'estableixen a Santa Eulàlia de Puig-oriol. La primera va ser la formada per Pere Puigferrat Serra de Agolats, nascut vers l'any 1680, que fa de ferrer, i a voltants de 1713 es casa amb Rosa Mora, natural de Sant Andreu de Sagàs. Era fill de Joan Puigferrat, de Santa Maria de Merlès, de cal Puigferrat i de Maria Serra de Agolats, de Sant Martí de Merlès. Aquest Pere Puigferrat Serra de Agolats era germà de Josep Puigferrat Serra de Agolats, que com ja hem vist, fou el pare de Joan Puigferrat Ros, el primer rellotger de Gironella.

El matrimoni format per Pere Puigferrat Serra de Agolats i Rosa Mora van tenir divuit fills, molts d'ells moren als pocs mesos o anys. El continuador de la nissaga de Santa Eulàlia de Puig-oriol és Segimon Puigferrat Mora, que es casa l'any 1761 amb Josefa Soler Planasogas, natural de Sant Feliu Sasserra i familiar del notari Planasogas. Queda viudo i l'any 1791 es torna a casar en segones núpcies amb Margarida Gallart Casasanpere, també vídua. Amb la primera muller tenen sis fills i el continuador de la casa Puigferrat de Santa Eulàlia és Pau Puigferrat Soler, teixidor d'indianes i paraire, que es casa vers l'any 1806 amb Magdalena Rafart. Segons els compliments pasquals, a la casa on residien aquestes generacions de Puigferrat, era coneguda amb el mateix nom de cal Puigferrat.

La segona branca que s'estableix a Santa Eulàlia de Puig-oriol va tenir lloc a meitats del segle XVIII, una generació més tard que l'anterior, formada pel matrimoni **Francesc Puigferrat Guixaró**, nascut vers l'any 1712 a Santa Maria de Merlès, casat amb Maria Pubill pels volts de 1750. Aquesta branca és la que ens interessa destacar pel fet que a ell el veiem fent de ferrer, rellotger i serraller.

Segons el testament de Francesc Puigferrat Guixaró, els seus pares eren Josep Puigferrat, natural de Santa Maria de Merlès i més tard fent de ferrer a Sant Martí de Merlès, possible cosí de Joan i Pere Serra de Agolats, casat vers l'any 1710 amb Maria Guixaró. El matrimoni format per Francesc Puigferrat Guixaró i Maria Pubill van tenir sis fills. Segons les seves partides de baptisme podem veure l'evolució dels diferents oficis que va tenir el Francesc.

En un primer moment feia de ferrer, però a l'any 1760 ja el trobem fent de rellotger. És l'època daurada dels rellotgers del taller de Gironella, amb Joan Puigferrat Riambau al capdavant i ens podem preguntar si Francesc Puigferrat Guixaró no estaria en contacte amb els seus familiars de Gironella, ajudant i executant alguns rellotges o maquinària per aquell taller.

El negoci li deuria anar força bé, ja que pel dia de Tots Sants de l'any 1764 Francesc Puigferrat Guixaró compra una casa de dos trams a Joan Tor, pel cost de vint-i-cinc lliures barceloneses, que seran pagades al llarg de quatre anys, segons es desprèn del contracte i escriptura que es va fer en poder de Segimon Marçal, notari de Prats de Lluçanès, el dia de Reis, 6 de gener de 1769.⁵⁴ Segons els compliments pasquals, a casa seva també era coneguda com a cal Puigferrat, compartint el mateix nom amb els seus familiars de la primera branca. La relació amb els Estrada i els Gonfaus es va fent més estreta, segons es desprèn del noms dels padrins dels seus fills.

Va morir el 5 de desembre de 1782 i a la seva partida de defunció consta el següent: “...rellotger de edat 70 anys. Rebé los sacraments. Se li celebraren 30 ofis funerals, amb quatre sacerdots. Feu testament en poder meu, Josep Auledas, rector”.

Partida de defunció de Francesc Puigferrat Guixaró (9/1/1782), on el mossèn indica el seu ofici de rellotger

El seu fill Josep Puigferrat Pubill, nascut l'any 1768, va ser el continuador de la família, i pensem que, per les dades que tenim, podria estar relacionat amb l'ofici de rellotger del seu pare. Quan el seu pare morí, ell només tenia catorze anys. Es va casar amb Teresa Rexach Casanova, d'Olost, pels voltants de l'any 1800. El matrimoni no va tenir fills. Amb la mort de la Teresa l'any 1809, el

⁵⁴ Escripura de venda d'un tros de casa de dos trams, de Joan Tor a Francesc Puigferrat. “Jo **Joan Tor** Bracer de la parròquia de Santa Eulàlia de Puig-oriol, sufragània de la parroquial església de Santa Maria de Lluçà, bisbat de Vic, de mon grat i certa ciència confesso i en veritat reconec a vos **Francesc Puigferrat**, rellotger de dita parròquia de Santa Eulàlia de Puig-oriol, encara que absent, i el notari infrascrit, com a pública persona per vos present, que amb lo modo avall escrit m'heu donat i pagat vint-i-cinc lliures barceloneses, les quals són en paga i restitució de consemblants per las quals per temps de quatre anys que començaren a córrer el dia de festa de Tots Sants, de l'any 1764... **SIGNE** de mi Segimon Marçal per Reial Autoritat, notari públic de la vila de Sant Vicenç de Prats de Lluçanès, bisbat de Vic.” (Fons notariais 4, 1739-1834, AMPLI).

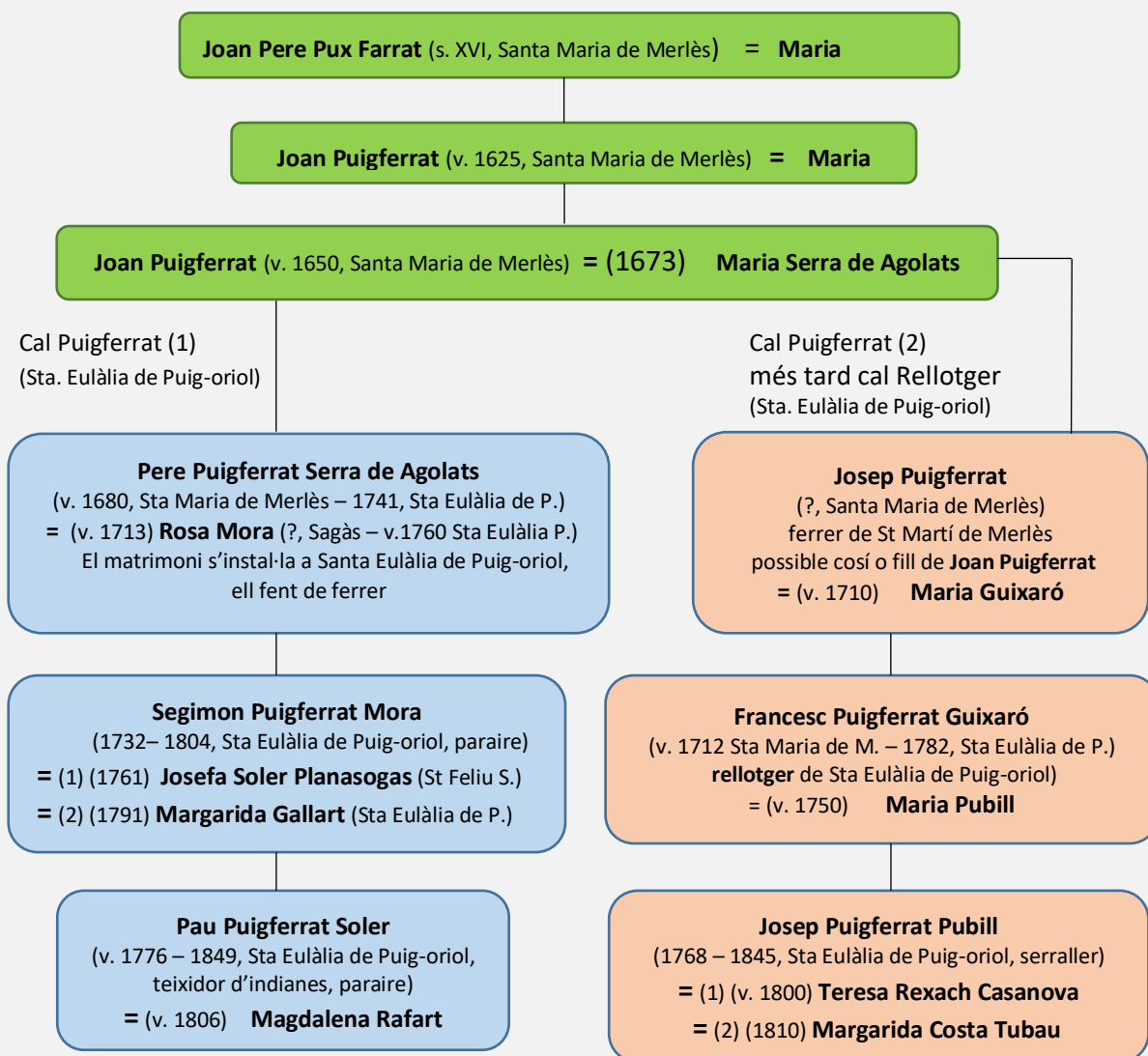
Josep es va tornar a casar en segones núpcies amb Margarida Costa Tubau, vídua de Salselles. Aquest segon matrimoni va tenir deu fill i segons les partides de baptisme, el Josep el veiem amb l'ofici de serraller i a la casa on viuen, que és la mateixa dels seus pares Francesc i Maria, es coneix amb el nom de cal Rellotger des de l'any 1804, potser per distingir-la de l'altra casa amb el nom Puigferrat, o potser perquè aquell serraller encara feia tasques de rellotger, com el seu pare Francesc, doncs el taller de Gironella encara tardaria uns pocs anys en desaparèixer. A més, això ens ho fa sospitar perquè a partir de 1799, en aquesta casa també hi veiem a dues persones que els compliments pasquals ens indiquen que tenen l'ofici d'aprenents.

El fill gran, Joan Puigferrat Costa, nascut l'any 1810, es va casar amb Julita Noguera Soldevila l'any 1840, fent les tasques de ferrer i manyà, ofici relacionat amb el del seu pare i continuador de la casa de cal Rellotger.

Carrer Major de Santa Eulàlia de Puig-oriol, que va créixer a l'entorn del camí ramader, al voltant del segle XVIII i XIX, segons els censos que tenim del mas Estrada.
(Foto: Antoni Llagostera, Centre d'Estudis del Ripollès).

QUADRE GENEALÒGIC DELS PUIGFERRAT DE SANTA EULÀLIA DE PUIG-ORIOI

Pere Puigferrat Serra i Rosa Mora van tenir divuit fills: Pere (1714), albat (1716), Maria (1716), albat (1717), Maria (1718), Margarida (1721), Caterina (1723), Maria (1725), Maria (1726), Maria Àngela (1727), Rita (1727), Maria (1727), Maria (1729), **Segimon** (1732), Eudald (1735), Ramon (1736), Maria (1740) i Rosa (1741).

Segimon Puigferrat Mora, casat en primeres núpcies amb Josefa Soler Planasogas, van tenir sis fills: Francesca (1766), Josep (1769), Maria (1771), Josefa (1773), Josep (1776) i **Pau** (1776).

Pau Puigferrat Soler i Magdalena Rafart van tenir cinc fills: Josefa (1807), Maria (1809), Maria (?), Margarida (1811) i Antònia (1812).

Josep Puigferrat i Maria Guixaró van tenir, com a mínim; tres fills: Francesc (v. 1712), Pere (?) i Rosa (?).

Francesc Puigferrat Guixaró, relotger, casat amb Maria Pubill, van tenir sis fills: Maria (1752), Segimon (1755), Maria (1758), Eulàlia (1760), Josep (1764) i Josep (1768).

Josep Puigferrat Pubill, casat en segones núpcies amb Margarida Costa Tubau, van tenir deu fills: **Joan (1810)**, Josep (1813), Maria (1817), Isabel (1819), Josep (1821), Francesc (1822), Magdalena (1824), Jaume (1827), Josep (1827) i Clemència (1829).

(La genealogia dels Puigferrat de Santa Eulàlia de Puig-oriol, la podeu seguir en un annex a part)

09 Els Estrada, d'abans i de després de Josep Puigferrat Escaler, últim rellotger del taller de Gironella.

Si dediquem un apartat als Estrada, o al mas Estrada, d'on provenen tota la nissaga amb aquest cognom, és perquè aquest mas ha estat molt important per a la població de Santa Eulàlia de Puig-oriol, ja que al llarg del segle XVIII i XIX, segons es desprenen dels censos que moltes famílies pagaven als Estrada, van ser els protagonistes del creixement de la població que s'estenia al llarg de bona part del camí ramader, que és avui el carrer Major.

Per altra banda, en el nostre treball sobre els Puigferrat, que bascula dins d'una part del Lluçanès, també és interessant perquè en un moment donat, a partir de primers del segle XIX, els hereus del mas Estrada passen a ser els Puigferrat, concretament a partir de l'últim rellotger de Gironella, que en passa a ser el pubill i a partir d'aquí aquestes propietats canvien de nom.

Aquest mas està situat a prop de la sortida de Santa Eulàlia de Puig-oriol, a la banda de llevant, en direcció a Sant Martí d'Albars. A pocs metres d'aquest mas, hi ha la gran masia de Gonfaus. Els noms d'aquestes dues famílies, en alguns moments s'uneixen en matrimoni, així com molts d'ells d'una i altra casa, van esdevenir els padrins de baptisme dels seus fills i nets.

L'Estrada, a primer terme, i al fons a l'esquerra, la casa de Gonfaus.

L'Estrada⁵⁵, a l'igual que Gonfaus, són cases molt antigues, que prosperen al llarg del segle XV. De l'Estrada, a l'igual que Puig-oriol, sembla que se'n parla en algun document del 905, coincidint amb la consagració de l'església de Santa Maria del monestir de Lluçà. Un altre document, de l'any 1406, ens dona compte d'un tal Bernat Estrada, com a súbdit del monestir de Lluçà. També trobem esmentat el nom d'aquesta casa en un capbreu, fet pel prior Arnau Ponç l'any 1434, on es fan constar tots els masos que pertanyien al priorat de Lluçà⁵⁶.

El testament més antic que hem trobat és de l'any 1659, quan el propietari de l'Estrada era Josep Estrada Casanova, casat amb Maria Gonfaus, a l'església del mas Gonfaus, el 8 de gener de 1651.

⁵⁵ Estrada: Camí, carretera... *"Los caminos e les strades per terra e per mar sien de la postat, doc. segle XIII"* (DCVB).

⁵⁶ MASRAMON i NOGUERA, Ramon. *El Lluçanès central. Història de la Baronia de Lluçà*, Ajuntament de Prats de Lluçanès (pàg. 42 i 102).

Vuit anys més tard, Josep Estrada fa testament i en ell s'expliquen les pertinences i també els seus hereus:

"Josep Estrada, pagès i hereu de la casa i mas de l'Estrada i altres masos⁵⁷ en aquella units... Deixo a Pau Estrada (fill gran) fill meu vint-i-cinc lliures barceloneses i tot lo cabal que ell amb son treball i indústria se podrà adquirir i guanyar... Deixo a Maria i Anastàsia (encara solteres), filles mies que sian dotades i col·locades conforma la possibilitat de ma casa... institueixo hereu universal a Bartomeu Estrada (segon fill) fill meu... en poder de Joan Gonfaus, prevere i notari de la parròquia".

Aquest testament ens parla del mas i de la casa Estrada. Entenem que la casa de que parla és refereix a la del mas i no a la del carrer Major, coneguda amb el nom de ca l'Estrada, que potser encara s'hauria de construir. També ens parla d'altres masos dins el mateix terme de l'Estrada. Finalment, tot i que el fill gran és Pau Estrada, possiblement deuria tenir alguna malaltia, perquè l'hereu universal recau en el seu segon fill, Bartomeu Estrada. Això ens ho fa pensar, si mirem la genealogia, ja que Pau Estrada mor el mes de gener de 1681, quan encara no tenia trenta anys, uns mesos abans que el seu pare, pel setembre del mateix any. Amb la mort del seu primer fill, en Josep Estrada va redactar un altre testament, en poder del reverend Josep Costa Riambau, prevere de Lluçà, i en Bartomeu va esdevenir l'hereu.

L'Estrada és una masia de grans dimensions, formada per una planta baixa, primer pis i golfes. Té un pati tancat al davant. Un element singular del primer pis és un arc de mig punt amb pedra treballada i tres obertures amb inscripcions i amb algunes creus. Segons algunes llandes, podem confirmar que la casa va ser reformada i ampliada al llarg del segle XVIII. En una d'elles hi figura el nom *"Pau Estrada 1750 me fecit"*.

Una curiositat que podem observar de la masia són uns fogons de pedra amb cinc focs, cosa gairebé única. Atès que pels voltants de l'Estrada hi passava un camí ral⁵⁸, ens podem preguntar si al llarg dels temps els seus habitants s'haguessin dedicat a tasques d'hostal, com també sembla que va passar amb la casa del carrer Major, segons ens explica un document de l'any 1830, quan els Estrada pagaven el cens per tenir *"meson, taberna y panadería"*⁵⁹, això seria a l'època del matrimoni format per Josep Puigferrat Escaler i Antònia Estrada Corcó.

No sabem si aquests serveis de *"meson, taberna y panaderia"* els tindrien situats al mas o a la casa Estrada, o potser repartits en els dos llocs al mateix temps. El que és significatiu, és una construcció que ens pot explicar part del seu negoci, que està ubicada a un centenar de metres a l'exterior del mas. Es tracta d'una tina de vi que està excavada a una gran roca. Les seves mides són d'uns dos metres de diàmetre. Actualment està molt abandonada, com tantes altres construccions de fa centenars d'anys, però que dins el nostre patrimoni tenen un gran valor i que serveixen per explicar el nostre passat. Sobre la tina, envoltant-la, hi ha un mur de maçoneria de més d'un metre d'alçada, que encara conserva un brancal de pedra treballada. Al

⁵⁷ Un mas, avui desaparegut, que també pertanyia a l'Estrada, era el mas Corral, inventariat en el cadastre de l'any 1716, uns metres més avall de la masia Estrada, en direcció a Sant Martí d'Albars.

⁵⁸ D'aquest camí ral ja ens en parla un document de l'any 1739, referit a l'establiment d'un hostal a nom de Joan Salvans: *"Juan Salvans, arriero de la parroquia de Santa Eulalia de Puigoriol... Por sus creditos y legitimos titulos tiene y posehe una casa sita cerca del camino real que pasa desde Manresa a Ripoll, en la qual de muchos años a esta parte ha acostumbrado el suplicante y sus antecesores tener mezon,"* (ACA. Patrimoni Reial. Intendència, 1739. Fol.580-586).

⁵⁹ Bailia General del Real Patrimonio de Cataluña (1818-1868). Establecimientos. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA, Real Patrimoni, BGRP, Cajas 675).

"Antonia Puigferrat (Antònia Estrada Corcó), vecina de la parroquia de Santa Eulàlia de Puig-oriol, pide que se de orden al Ayuntamiento de Alpens para que deje de exigirle el impuesto de ocho sueldos por cada carga de vino que entra en dicho pueblo, puesto que paga el censo que se le ha impuesto por la facultad de tener mesón, taberna y panadería (exp. 1830 nº 176)."

seu interior, s'entreveu un recobriment amb cairons quadrats i corbats d'uns trenta centímetres de costat. A la part inferior de la mateixa, per donar sortida al preuat producte, hi ha un forat, com si es tractés d'una boixa, una pedra amb un petit forat al mig que es tapava amb un tronc de boix. A la llinda d'aquesta obertura hi ha una data, que està molt erosionada. Envoltant tot aquest espai, a uns metres de distància, podem veure part d'un mur de maçonaria de pedra, avui molt deteriorat, que vestia tota l'esplanada.

Vista exterior de la tina de vi de l'Estrada i exterior de la balma, prop de la tina. (Fotos Xavier Cortada).

Una altra construcció que ens sorprèn, és la que hi ha a pocs metres d'aquesta tina, una balma, d'una cavitat d'uns nou metres quadrats, tancada amb mur de maçoneria i amb una sola obertura formada per una porta amb arc de mig punt, emmarcada amb carreus treballats.

Si la masia té una història mil·lenària, que ha anat evolucionant amb el temps, la casa Estrada del carrer Major, més moderna, no es queda pas enrere. La façana principal està orientada a la banda sud-oest, amb un gran pati o lliça⁶⁰ tancat al seu davant, amb un portal de grans dimensions, que dona al carrer. Al fons del pati hi ha un cobert. Al costat del mur, a la banda exterior que dona al carrer, hi ha un pou. L'interior de la casa manté l'essència de tota una època, amb unes sales pintades i decorades de primers del segle XX que ens demostren el bon gust dels seus estadants. Les habitacions, en forma d'alcova, encara guarden les formes i l'estil d'un temps passat, a l'igual que la cuina, amb un banc i una taula plegable a la paret, originals de l'època. Les grans golfes també guarden el parament del graner i altres usos quotidians.

Decoració del sostre d'una de les sales de la casa de ca l'Estrada, del carrer Major. (Fotos Xavier Cortada).

⁶⁰ Lliça: Pati o espai clos situat davant el portal d'una masia (Lluçanès, Plana de Vic) (DCVB). Al carrer Major de Santa Eulàlia encara avui es poden intuir dues llices que feien les seves funcions en el pas del camí ramader o de transhumància, que no hem de confondre amb el camí ral, que passava per davant del mas Estrada, a uns centenars de metres més avall. Una d'aquestes llices era la de cal Moliner, a l'extrem nord del carrer, i l'altra la de ca l'Estrada, a mig carrer.

Com ja hem dit, l'any 1812 el matrimoni Josep Puigferrat Escaler i Antònia Estrada Corcó, van venir de Gironella i es van establir al mas Estrada, atès que ella va ser l'hereva de totes les possessions del seu padrastre (oncle) Eudald, quedant-ne usufructuària la seva madrastra (tia) Teresa. I això va ser així fins que va morir Josep Puigferrat a l'any 1837 i ella, vídua, ho va fer el 1849.

Tot i la seva marxa cap al Lluçanès, la família va continuar essent propietària d'alguns béns que els antics rellotgers i els seus matrimonis havien anat acumulant a la vila de Gironella. *"L'any 1836, en plena Guerra Carlina, l'Ajuntament de Gironella va decidir enderrocar una casa i un porxo que hi havia en la part exterior de la muralla, per tal que no servissin de refugi a l'enemic. Aquell porxo, que tenia 40 pams de llarg per 16 d'altura i que van avaluar en 15 lliures, era el porxo del rellotger."* També, segons ens informa la llibreta d'Amilloramiento de Gironella, de l'any 1862, a nom d'Eudald Puigferrat Estrada, l'hereu dels béns del seu pare, paga els seus impostos per *"Una peça de terra del Cap del Pla, un altre tros a la Muralla i una casa dins la vila... De totes maneres, entre la gent gran de Gironella, encara hi ha memòria d'una casa del carrer que primer es deia Major, després del Forn, més tard d'Olvan Baix i actualment Roser, que hi deien a Cal Rellotger i que és on vivia la família Puigferrat."*⁶¹

Imatge de la població de Gironella, a primers del segle XX. El nucli antic al fons a la dreta i, a partir de l'arribada de les colònies i, més tard, el tren, es va donar sortida al tram principal, resseguint la carretera.

Josep Puigferrat Escaler designa com a hereu universal al seu fill gran Eudald Puigferrat Estrada. Encara mantenen les propietats de Santa Maria de Merlès i de Gironella. Un inventari fet per l'Eudald l'any 1878⁶², en poder de Ramon Coll, notari de Prats de Lluçanès, ens en dona compte: La casa de cal Fargues i les seves terres (antiga cal Ferrer) de Sant Martí de Merlès. La casa Puigferrat amb les seves terres, de Santa Maria de Merlès. A Gironella tenen una casa i diversos terrenys; la casa del carrer del Padró (camí de Gironella a Olvan), amb els seus horts i quatre peces de terra, situats al tram de l'antiga Muralla o Sota l'Ermita. Tot plegat ens demostra que les antigues propietats de Merlès i de Gironella encara estan en poder dels Puigferrat, concretament de la branca familiar dels antics rellotgers de Gironella.

⁶¹ BUSQUETS, Josep. *Els Puigferrat, rellotgers de Gironella al segle XVIII*. "El Vilatà", núm. 83. Gironella, octubre 1990.

⁶² Inventari de Josep Puigferrat Escaler, 30 de setembre de 1878 (Arxiu Familiar Puigferrat).

Antiga casa de cal Ferrer, propietat dels Puigferrat, anomenada així des que s'hi van establir, fent de ferrers i, més tard, fent de rellotgers, fins que van marxar a Gironella. Els nous llogaters hi van muntar una farga i va passar a ser coneguda com a cal Fargues, encara avui es poden veure alguns vestigis exteriors per on s'esmunyia l'aigua.
(Foto Xavier Cortada).

Alguna cosa semblant va passar amb la mort de la seva esposa Antònia Estrada Corcó, propietària dels béns de Santa Eulàlia de Puig-oriol, tal com veiem en el seu testament redactat l'any 1848 en poder de Ramon Coll, notari de Prats de Lluçanès. Institueix com a hereu universal al seu fill gran, Eudald Puigferrat Estrada, com ja havia fet el seu marit, però dona opció al seu segon fill, Josep Puigferrat Estrada, en poder escollir entre la quantitat de tres-centes lliures barceloneses o quedar-se amb la casa de ca l'Estrada, del carrer Major. Com ja hem esmentat, aquesta casa és d'un gust exquisit, amb un negoci ja arrencat i que la seva mare s'hauria preocupat de tirar endavant. Tot i que el cognom dels nous propietaris era el de Puigferrat, encara avui se la coneix amb el nom de ca l'Estrada.

Algunes de les estances de la casa de ca l'Estrada, al carrer Major de Santa Eulàlia de Puig-oriol, amb detalls de la cuina, amb la taula plegable a la paret i el banc escó al voltant de la llar de foc, a sota part de les golfes i un document de l'any 1915, estès en nom del Sant Pare a Eudald Puigferrat Corriols, que va ser-ne un dels últims hereus.
(Fotos Xavier Cortada, 2024)

Testament de Josep Puigferrat Escaler, de 14/02/1837, últim rellotger de Gironella
(APLI, Testaments, Lluçà, 1800-1838)

In Christi nomine Amen. Jo Josep Puigferrat, pagès, marit d'Antònia Estrada, de Santa Eulàlia de Puig-oriol, sufragània de Santa Maria de Lluçà, bisbat de Vic, fill legítim i natural de Joan Puigferrat, rellotger i de Maria Rosa Escaler, cònjuge, de Santa Eulàlia de Gironella, bisbat de Solsona, detingut de malaltia corporal de la qual temo morir i jac en lo llit, estant emperò per la gràcia de Déu en mon bon enteniment i ferma paraula, volent disposar de mos béns faig i ordeno lo present meu últim testament i última i darrere voluntat mia.

Elegesch en marmessors del present meu últim testament executors i també autors i curadors a la mia muller Antònia Estrada, Pere Salvans, pagès de la parròquia de Sant Andreu d'Oristà, Pau Riambau, pagès de la de Sant Martí de Merlès i a món fill major Eudald Puigferrat, pagès de dita sufragània de Lluçà, tots del referit bisbat de Vic, als quals i a la major part d'ells dono ple poder de complir i executar la present mia testamentària disposició en forma baix trobaran per mi disposat i ordenat.

Primo, vull i mano que tots mos deutes sian pagats i les injúries satisfetes de mos béns, segons que d'aquells i aquelles legítimament constarà i la Manda Pia Forçosa⁶³.

Elegesch la sepultura al meu cos fahedora en la tomba o vas que tenim en dita sufragània la qual vull me sia feta amb lo número de cinc sacerdots en quiscun de los tres oficis que me deixo per lo dia de mon enterro i amb número de vuit preveres en quiscun de los tres oficis funerals, i a més mano se me celebren dos oficis de Cap d'any i amb tres sacerdots, i la oferta conforme estil de la mencionada sufragània.

Item, deixo i llegeo per repòs de la mia ànima cinquanta misses de caritat 7\$ 6&, dic set lliures i sis sous, resades una vegada en continent de seguida mia mort, en la mateixa sufragània si pot verificar-se i sinó allí a on ben vist siga al predits marmessors.

Item, deixo i llegeo per cada u de mos flls i filles, Josep Puigferrat, Joan Puigferrat, Teresa Puigferrat, viuda, de Joan (), Magdalena Puigferrat, Maria Rosa Puigferrat 150 \$, dic cent cinquanta lliures Barceloneses, pagadores una vegada solament, en cas de contraure matrimoni espiritual o carnal, i si no ve eix cas, mon hereu baix instituït los mantindrà en la pròpia casa de calçat, vestit, aliments i demés necessari, treballant ells a favor de la casa, lo que exigeigi la qualitat i estat d'ells.

Item, deixo i llegeo per mon fiol Ramon, fill de la mia germana Antònia Puigferrat, muller de Jaume Gironella, 15 \$, dic quinze lliures Barceloneses, pagadores una vegada solament, de la que serà dueña i podrà disposar per la sua família la sua mare si ho necessita.

De tots los altres béns meus, mobles é immobles, haguts i per haver, sens drets, que a mi pertanyen i pertanyeran d'aquí en avant, deixo i institueixo senyora Majora usufructuària a la mia muller sobre referida, guardant mon nom i no contraent altre matrimoni amb les citades obligacions.

De tots los altres béns meus, mobles e immobles, haguts i per haver, sens drets, accions a mi pertanyen i pertanyer puguen, deixo e institueixo hereu meu universal a mon fill major Eudald Puigferrat, pagès, amb les sobre insinuades obligacions i si mor sense successió, ni tenir l'edat competent per a testar, entren los demés mos flls i filles, successivament preferits sempre lo varons a las hembres, seguint sempre lo dret de primogenitura i per lo tant dit mon hereu no podrà vendre ni empenyar cosa alguna a no ser per alguna necessitat urgent de la pròpia família, per lo que serà necessari el consentiment dels referits marmessors. De consentiment del testador signo jo Climent Jordà, ecònom.

Aquesta és la mia última voluntat la qual vull que valgue i valer puga per dret de testament d'aquella espècie de última voluntat, que millor de dret valer i tenir puga, revocant amb lo present qualsevols altres testaments, codicils i últimes voluntats mies per mi fins al present fets i fetes.

Fet i firmat fonch present meu últim testament en dita sufragània i en la casa de camp de la habitació de dit testador nomenada la Estrada, als catorze de febrer de l'any mil vuit-cents trenta-set, en presència de mi Climent Jordà, ecònom, i testimonis cridats per dit testador, Jaume Quintana, secretari del Comú de dita sufragània de Lluçà i Anton Ballús, bracer, de la parròquia de Santa Eulàlia de Gironella, bisbat de Solsona.

Climent Jordà, Ecònom

⁶³ Manda pia forçosa. Tribut que va ser creat a Espanya i les seves colònies entre els anys 1811 i 1845, cobrat en forma de llegat, inclòs en els testaments i successions, la qual recaptació anava destinada a socórrer als damnificats per la Guerra de la Independència, també coneguda a casa nostra com la Guerra del Francès (1808-1814).

Testament d'Antònia Estrada Corcó, vídua de Josep Puigferrat Escaler i hereva de l'Estrada
Redactat a la casa de l'Estrada, pel notari Ramon Coll, de Prats de Lluçanès, 1848.
(Arxiu Familiar Puigferrat)

En nom de Déu Amén. **Jo Antònia Puigferrat Estrada**, vídua de **Josep Puigferrat**, veïna del present terme de Lluçà, filla legítima i natural dels cònjuges difunts **Josep Estrada** i **Esperança Estrada Corcó**, estant detinguda en el llit de malaltia corporal, de la qual temo morir i volent disposar de les meves coses mentre estic amb la deguda claredat en mes potències i sentits, faig i ordeno el present meu testament, última i darrera voluntat mia en i amb la qual elegeixo en marmessors i del present meu testament executors, a mon fill **Eudald Estrada**, a Pau Costa Riambau i al Rnt. Sr. Rector o Regent, la cura d'ànimes que és i per temps serà d'aquesta parròquia, als quals junts i a soles dono ple poder i facultat per complir i executar lo que per mi trobaran ordenat i disposat.

Primerament vull que tots mos deutes siguin pagats i esmenades les injúries sens figura i estrèpit de judici.

Elegeixo la sepultura de meu cadàver en el cementiri d'aquesta parròquia amb la celebració de tres oficis funerals, amb assistència de set preveres. També vull que se'm faci altre ofici dit de Cap d'Any, la oferta tot lo any de dol i que per salut i repòs de la meva anima i demés de ma obligació se me facin dir i celebrar setanta-cinc misses resades de la caritat acostumada.

Item; deixo i llegeo al Govern los dotze rals de velló per la Manda Pia Forçosa.

Item; deixo i llegeo en pago de tots drets de legítima materna part de creix i demés drets pogués pretendre en mos béns a ma filla **Maria Rosa Puigferrat Estrada** la quantitat de tres-centes cinquanta lliures moneda catalana, pagadores quan prenga estat i a més li deixo i llegeo també la calaixera, cinc vestits, dues dotzenes de camises de bri, una dotzena de tovalloons, dues tovalloles, unes estovalles, dos llençols, dues coixineres i una conxa, de tot lo que podrà disposar lliurament si mor amb fills legítims i naturals, un o més que abans o després arribin a la pubertat i en cas contrari solament podrà disposar lliurament de la tercera part de dites tres-centes cinquanta lliures i fins i a tant prengui estat vull que sigui pel meu *infrit* hereu en sa casa i companyia, prestant-li tot lo necessari de menjar, beure, calçat i vestit, en sanitat i malaltia, treballant emperò ella en lo que puga a utilitat de la casa.

Item; deixo i llegeo en pago de tots drets de legítima materna part de creix i demés pogués pretendre en mos béns a **Josep Puigferrat Estrada**, mon fill, la quantitat de tres-centes cinquanta lliures moneda catalana, o en lloc de això aquella **casa que posseeixo en lo carrer de Santa Eulàlia** d'aquest terme, anomenada cal Teixidor, podent mon *infrit* hereu escollir o entregar-li la sobredita quantitat o bé dita casa i a més li deixo i llegeo també un llit parat amb màrrega, matalàs, dos llençols, dos coixins amb ses coixineres, una conxa, una dotzena i mitja de camises i dues tovalloles, de quals coses podrà disposar a ses lliures voluntats si mor amb fills legítims i naturals un o més que antes o després arribin a la pubertat i sinó solament de la quantitat de cent setze lliures tretze sous quatre diners, i fins i a tant que prengui estat vull que sigui pel meu *infrit* hereu mantingut en sa casa i companyia prestant-li tot lo necessari de menjar, beure, calçat i vestit, en sanitat i malaltia, treballant ell en lo que puga a utilitat de la casa.

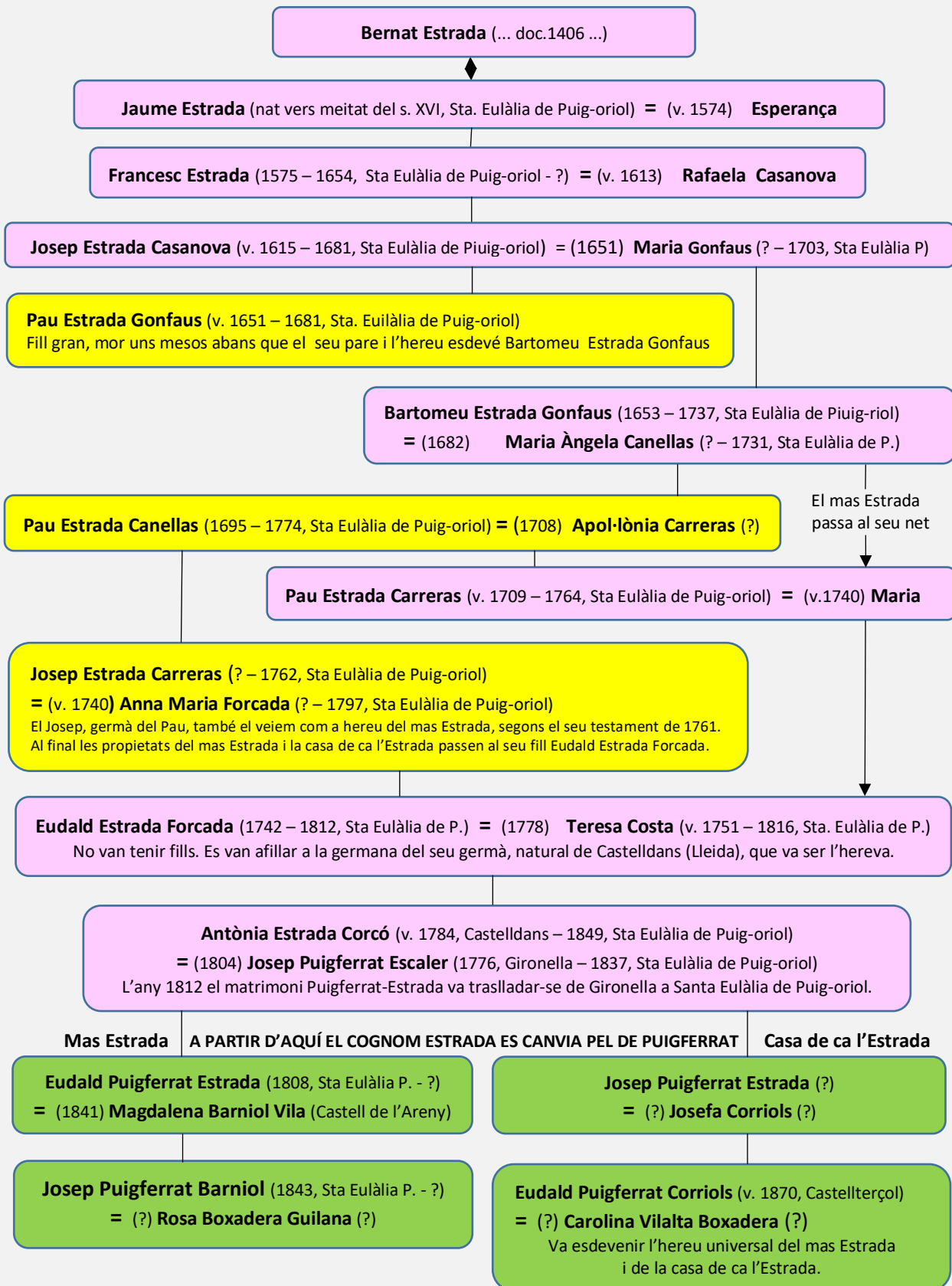
Item; imposito al meu *infrit* hereu la obligació de mantenir en sa casa i companyia al meu net Josep Tor, que es troba faltat d'enteniment, treballant ell en el que pugui a utilitat de la casa.

De tots els altres emperò béns meus, mobles e immobles, haguts i per haver, noms, veus, drets, forces i accions meves universals, institueixo **hereu meu universal** fos a mon fill primogènit **Eudald Puigferrat Estrada** i ell premort als seus fills i descendents del modo que per ells seran instituïts, si emperò lo expressat Eudalt hereu meu no serà o bé ho serà perso morirà sens prole legítima i natural o amb total que no arribi a la pubertat a ell substitueixo a Josep i aquet a la Maria Rosa, tots fills meus, volent i declarant que en cada un dels substituïts se entenguin previnguts tots los casos que del primer instituït tinc referits, que los fills de cada substituït entrin en lo mateix lloc i grau que els seus respectius pares premorts i que qualsevol dels sobredits que obtindrà la meva herència morint amb prole legítima i natural que arribi a la pubertat pugui lliurament disposar.

Aquesta és la meva última voluntat... Fet i firmat lo present testament en lo quarto a on jac **de ma casa anomenada Estrada d'aquest terme de Lluçà**, als vint dies del mes d'agost de l'any mil vuit-cents quaranta-vuit, essent presents per testimonis Josep Oms, de Prats de Lluçanès, lo Rnt. Josep Sala, vicari d'aquesta parròquia. Jo, la testadora conegut del *infrit* notari no ho firmo per no saber d'escriure i per mi firma Josep Oms.

En poder de mi, Ramon Coll i Torres notari de Prats de Lluçanès.

QUADRE GENEALÒGIC DELS ESTRADA I PUIGFERRAT DE STA. EULÀLIA DE PUIG-ORIOI

(La genealogia dels Estrada i Puigferrat de Sta. Eulàlia de Puig-oriol, la podeu seguir en un annex a part)

**Agraïm a la família Puigferrat, la facilitat que ens ha dispensat,
tant en poder accedir als arxius familiars, com per la visita
que vam fer a l'estiu del 2024 al mas Estrada i a la casa
de ca l'Estrada, de Santa Eulàlia de Puig-oriol.**

Si a algú li interessés la genealogia dels Puigferrat o dels Estrada, que ocupa més d'un centenar de pàgines, li podem facilitar de forma digital, posant-se en contacte amb el Pere o el Xavier.